

HEIKKI PAUNONEN

Suomen ja sen lähisukukielten tutkimuksen luonteesta ja saavutuksista Suomessa 1960-luvulla

Parin viime vuosikymmenen aikana on suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus eri puolilla maailmaa suuresti vilkastunut. Suomella, Unkarilla ja Neuvosto-Virolla, joiden fennougristisella tutkimuksella on pitkät perinteet, ei enää ole sellaista alan kärkiasemaa kuin vielä joku vuosikymmen sitten, vaan rinnalle on muutaman entisen (lähinnä Skandinavian maissa sijaitsevan) kilpailevan keskuksen lisäksi kehkeytynyt monia uusia mm. eri puolille Neuvostoliittoa (etenkin on huomattava sukukansojemme keskuudesta lähteneet, viime aikoina yhä runsaslukuisemmat äidinkiensä tuntijat ja tutkijat), Länsi- ja Itä-Saksaan, Ranskaan sekä Yhdysvaltoihin.¹ Hyvän kuvan suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen ja siihen läheisesti liittyvien muiden fennougrististen tieteenalojen harrastuksen nykyisestä laajuudesta saa tutustumalla esim. kahden 1960-luvulla pidetyn kansainvälisen fennougristikongressin osanottajaluetteloihin. Ensimmäiseen, v. 1960 Budapestissa pidettyyn kongressiin osallistui yli kolmesataa tiedemiestä eri puolilta maailmaa. Viittä vuotta myöhemmin, Helsingin toimiessa vuorostaan isäntänä, oli osanottajien määrä kohonnut jo 471 tutkijaan, jotka edustivat 19:ää maata; etäisimmät vieraat olivat saapuneet aina Japanista ja Koreasta asti. Kuinka runsasta ja kansainvälistä 1960-luvun suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus on ollut, selviää helposti myös alan bibliografioista, mm. Sulo Haltosen Studia Fennica -aikakauskirjassa julkaisemista monipuolisista kirjallisuusluetteloista.

Tärkeänä syynä suomalais-ugrilaisia kieliä kohtaan tunnetun kiinnon lisääntymiseen on ollut yleisen kielitieteen kehitys: tuskin kukaan voi enää missään samastaa yleistä kielitiedettä ja vertailevaa indoeurooppalaista kielentutkimusta toisiinsa, kuten vielä muutama vuosikymmen sitten oli tapana. Yleisen kielitieteen nopeasti kehittyvä teorianmuodostus on yhä enemmän alkanut tukeutua myös ei-indoeurooppalaisista kielistä löytyvään todistusaineistoon. Eriytyisen tarpeelliseksi on erisysteemisten kielten ja kielikuntien vertailun tunnustanut 1950-luvun lopulla syntynyt ja 1960-luvulla yleisessä kielitieteessä keskeisen aseman saavuttanut generatiivi kieliopin teoria. Sen päätavoitteena voi pitää universaalien, maailman kaikkien kielten yhteisominaisuudet sisältävän kieliopin laatimista. Tärkeää, »eksoottisen» omaleimaista aineistoa tarjoavat tällöin suomalais-ugrilaiset kielet, suomi muiden muassa. Tässä mielessä voidaan tuskin yliarvioida sitä merkitystä, joka jo tähänkin mennessä julkaistuilla, eri suomalais-ugrilaisia kieliä edustavilla kielennäytekokoe-

¹ Fennougrististen harrastusten laajenemista osoittavat mm. 1960-luvulla perustetut aikakausjulkaisut; näistä merkittävimpiä ovat *Études Finno-ougriennes* (Pariisi, 1964—) ja *Sovetskoje finno-ugrovedenje* (Tallinna, 1965—).

milla, sanakirjoilla ja kieliopilla on kansainväliselle tutkimukselle, ei siis vain fennougristiikan vaan myös yleisen kielitieteen alalla. Vaikuttaa siltä, että etenkin suomalais-ugrialaisten kielten moninaiset taivutus- ja johto-opin ongelmat tulevat aiheuttamaan päänsärkyä fennougristien ohella myös yleisten kieliteorioiden rakentelijoille. Yrityksiä kielitieteen uusimpien menetelmien soveltamiseksi suomalaiseen aineistoon ei viime aikoina ole puuttunutkaan. Viitataan vain esim. hollantilaisen Jacob Louis Meyn glossematiikan hengessä suomen numerusta käsittelevään teokseen *La catégorie du nombre en finnois moderne* (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, Vol. XIII, 1960), Robert T. Harmsin kokeeseen soveltaa transformaatiteoriaa suomen kieliopin kuvaukseen (Finnish Structural Sketch. Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 42, 1964) sekä James D. McCawleyn uraa uurtavaan monisteeseen *The Morphophonemics of the Finnish Noun* (Massachusetts Institute of Technology, 1964).

Kieltämme kohtaan ulkomailla tunnetun harrastuksen lisääntymisestä on ehkä näkyvimpänä osoituksena suomen kielen opetuksen jatkuva laajentuminen maamme ulkopuolella. 1960-luvulla perustettiin uusi suomen kielen lehtorinvirka mm. Reykjavikin, Münsterin, Napolin, Leningradin ja Groningenin yliopistoon. Tällä hetkellä suomen kielen opetusta annetaan ulkomailla kaikkiaan n. 40 yliopistossa ja korkeakoulussa 15 maassa; useassa tapauksessa opettajana toimii Suomesta lähetetty lehtori. Lisäksi paraikaa on suunnitteilla puolenkymmentä uutta suomen kielen lehtoraattia (mm. Englantiin ja Kanadaan). On syytä huomata, että aloitteet suomen kielen lehtorinviran perustamiseksi johonkin ulkomaiseen yliopistoon ovat tulleet aina asianomaisen maan taholta. Kannattaa myös mainita kesäisin Suomessa järjestetyn kansainvälisen suomen kielen ja Suomen kulttuurin kurssin suosioista; esim. v. 1969 kurssiin osallistui 60 henkeä 18 maasta; halukkaita tulijoita olisi ollut kaksinkertainen määrä. Suomen kieltä kohtaan ulkomailla tunnetun kiinnostuksen heräämiseen lienevät osaltaan vaikuttaneet myös Lauri Hakulisen Suomen kielen rakenne ja kehitys -teoksen vieraskieliset käännökset (venäjännös 1953—55, saksannos 1957—60, englanninnos 1961). Ne ovat parhaalla mahdollisella tavalla levittäneet kieltämme koskevaa tietämystä tutkijoiden ja opiskelijoiden keskuuteen.²

Yleisen kielitieteen hedelmöittävä vaikutus on tuntunut myös 1960-luvun suomalaisessa kielentutkimuksessa. Vielä 1950-luvulla yleisen kielitieteen uudet teoriat olivat ainakin opiskelijoille lähes tuntemattomia, eikä niitä laajasti sovellettu varsinaiseen tutkimustyöhönkään. Poikkeuksena on kuitenkin mainittava se etenkin fonologinen uudisraivaus, mitä Paavo Ravila, Erkki Itkonen ja Lauri

² Suomen kieltä kohtaan tunnetun kiinnostuksen kasvua osoittaa myös 1960-luvulla ilmestyneiden vieraskielisten suomen kielen oppikirjojen lukuisuus; tällaisia teoksia ovat mm. seuraavat: (englanniksi:) Maija-Hellikki Aaltio: *Finnish for Foreigners* (1964), Robert Austerlitz, *Finnish Reader and Glossary* (1963), Meri Lehtinen, *Basic Course in Finnish* (1963), Paavo Ravila, *Finnish Literary Reader* (1965); (saksaksi:) Robert Englund & Verner Wolf, *Finnische Sprachlehre* (1960); (ruotsiksi:) Osmo Hormia, *Lärobok i finska* (1967); (viroksi:) Paul Alvre, *Soome keele õpik iseõppijaile* (1967) ja *Soome keele õpetuse reeglid* (1969), Paula Palmeos, *Soome keele õpik* (1963).

Posti olivat jo 1940-luvulta lähtien tehneet suomalais-ugrilaisten ja itämeren-suomalaisten kielten historiallista äänneoppia käsittelevissä tutkimuksissaan. 1960-luvulla on tilanne muuttunut. Jo esim. pelkkä silmäys suomen kielen tutkintovaatimukseen riittää osoittamaan, että yleiskielitieteellisiä kysymyksiä käsittelevälle kirjallisuudelle on vakiinnutettu asema jo opintojen varhaisvaiheista lähtien. Samoin voi 1960-luvun tutkimuksista havaita, että yleisen kielitieteen uusimpiakin menetelmiä on sovellettu omaperäisesti ja käsittelytapaa tuoreuttavasti myös fennistiikkaan, näin etenkin eräissä Terho Itkosen, Paavo Siron ja Kalevi Wiikin tutkimuksissa.

Erittäin suuri ansio yleiskielitieteellisen ajattelutavan levittämisessä suomalaisten tutkijoiden tietoisuuteen on ollut Paavo Ravilan monilla kirjoituksilla ja esitelmillä. Etenkin useissa Suomalais-ugrilaisen Seuran esimiehenpuheissaan hän on puuttunut yleisen kielitieteen kannalta ajankohtaisiin ja monesti ongelmallisiin kysymyksiin valaisten esitystään osuvasti valitulla kotoisella esimerkkiaineeksella. Nämä esitelmät on myöhemmin painettu, ja näin on suomalaiselle lukijakunnalle tarjoutunut tilaisuus jo 1960-luvun alkuvuosista lähtien tutustua tuoreeltaan mm. transformaatioteorian kehitykseen (Transformaatioteoria, Vir. 1963, sama saksaksi: SUSA 64, 1963; Die Philosophie der Transformationsgrammatik, SUSA 68, 1967; molemmat kirjoitukset sisältyvät myös v. 1967 ilmestyneseen teokseen Totuus ja metodi). Yleisen kielitieteen keskeisiä ongelmia Ravila on edelleen käsitellyt toisaalta fonologian, toisaalta morfologian kannalta mm. kirjoituksissaan Kvantiteetti distinktiivisenä tekijänä (Vir. 1961) ja Morfeemi (Vir. 1962); myös nämä sisältyvät Totuus ja metodi -teokseen, johon on lisäksi koottu Ravilan keskeisiä yleiskielitieteellisiä artikkeleita 1940-luvulta lähtien.

Ravilan asenne etenkin transformaatioteoriaan on useissa kohdin kriittinen. Tämä käy edellä mainittujen artikkeleiden lisäksi ilmi esim. hänen kirjoituksistaan Yleisen kielitieteen merkitys ja tehtävät (SUSA 67, 1966) ja Kielentutkimuksemme tietään etsimässä (SJ 11, 1969). Kriittisyys selittyy helposti siitä ristiriidasta, johon tutkija joutuu yrittäessään sovittaa monimuotoista empiristä tosiasia-aineistoa generatiivin kielioopin kovin spekulatiiveihin kaavoihin. Ravilan asenne yleiseen kielitieteseen ja sen menetelmien soveltamiseen sinänsä on kaikkea muuta kuin kielteinen; tämä ilmenee selvästi mm. hänen Suomalais-ugrilaisen Seuran 75-vuotisjuhlassa pitämästään puheesta, jossa hän valittaen toteaa yleisen kielitieteen oppituolin puuttumisen Helsingin yliopistosta (Ravilan juhlapuhe on myöhemmin julkaistu: Finnische Kulturgeschichte und finnisch-ugrische Forschung, SUSA 62, 1960). V. 1966 kyseinen professuuri paljolti juuri Ravilan ansiosta Helsingin yliopistoon perustettiin. Ravila on useissa yhteyksissä korostanut yleisen kielitieteen hedelmöittävää vaikutusta sekä synkroniselle että historioivalle fennistiikalle ja fenno-ugristiikalle; kielteisenä hän kuitenkin näkee etenkin amerikkalaisen kielentutkimuksen jäykän formalistisen pyrkimyksen erottaa diakroninen ja synkroninen tutkimus toisistaan. Yleisen kielitieteen tehtävänä on hänen mukaansa ennen muuta kielen olemuksen kaikinpuolinen selvittäminen. Tällöin se kiistämätön tosiseikka,

että kieli on jatkuvassa muutosliikkeessä, on kielen ominta olemusta jos mikä.

Toinen seikka, johon Ravila on viimeksi mainituissa artikkeleissaan kiinnittänyt ansaittua huomiota, on fennistiikan ja fennougristiikan asema ja merkitys nimenomaan suomalaisina kulttuuritieteinä. Suomen ja muiden suomalais-ugrialaisten kielten tutkimukseen liittyy näet runsaasti sellaisia kysymyksiä, jotka yleisen kielitieteen kannalta ovat verraten perifeerisiä mutta meidän kannaltamme tärkeitä, koska ne liittyvät läheisesti suomen kielen ja kansan esihistoriaan ja kehitysvaiheisiin aina nykypäivään saakka. Tässä mielessä yleinen kielitiede ei siis koskaan voi tyystin määrätä fennistisen ja fennougristisen tutkimuksen tavoitteita, eikä tätä tutkimusta siis harjoiteta yksinomaan aineiston ja kokeilukenttien saamiseksi yleisen kielitieteen tarpeisiin. — Tämä tavoitteiden kahtalaisuus on syytä pitää mielessä 1960-luvun kielentutkimuksemme saavutuksia tarkasteltaessa.

Yleisen kielitieteen tavoitteita ja menetelmiä ovat suomalaiselle yleisölle tehneet tunnetuiksi myös eräät muut tutkijat. Strukturaalia tutkimustapaa on esitellyt Alo Raun tiiviissä kirjassaan Johdatusta strukturaalikielitieteeseen (TL 30, 1963). Transformaatioteoriaa ovat puolestaan tarkastelleet Osmo Ikola (Uusi kielitieteellinen teoria ja koulukielioppi, ÄOLVK 11, 1964) ja Paavo Siro (Kielioppi uutta tietä etsimässä, Suomalainen Suomi 1962 ja Muuttuva kielioppi, SJ 5, 1963). Yleiskielitieteellisiä kysymyksiä ovat käsitelleet myös Erkki Itkonen mm. artikkeleissaan Kielitieteen nykyisistä menetelmistä (ÄOLVK 14, 1967), Kielen muuttuvuudesta (Kertomus Suomen Akatemian toiminnasta vuonna 1964) ja Äänne-
muutoksen luonteesta (teoksessa Suomen Akademia puhuu, 1968) sekä Lauri Posti mm. kirjoituksessaan Kann Lautwandel durch fremden Einfluss verursacht werden? (SF XII, 1965). Synkronisen ja diakronisen tutkimuksen suhdetta on etenkin fennistiikan kannalta antoisasta näkökulmasta pohtinut myös Heikki Leskinen virkaanastujaisesityksessään (Historioivan kielentutkimuksen asemasta, Vir. 1968), ja uusimman amerikkalaisen, etenkin äänneopillisen tutkimuksen antia meikäläiselle äännehistorian tutkimukselle on referoinut Raimo Anttila monistees-
saan Uusimman äännehistorian suunnasta ja luonteesta (Turun yliopiston Fonetikan laitoksen julkaisuja n:o 5, 1969). Vielä kannattaa mainita jugoslavalaisen Milka Ivićin kirjoittama ja Auli Hakulisen suomentama teos Kielitiede ennen ja nyt (TL 46, 1966).

1960-luvun suomalaisen yleiskielitieteellisen kirjallisuuden merkkiteos kuitenkin on Erkki Itkosen Kieli ja sen tutkimus (1966), yli 400-sivuinen vankka kokonaisuus kielitieteestä. Vaikka teos sisältääkin n. 70-sivuisen esityksen kielitieteen historiasta aivan viimeisimpiä virtauksia myöten sekä laajahkon katsauksen kieleen sosiaalina ilmiönä, on sen painokkain anti kuitenkin perinnäiseen tapaan äänne-, muoto-, lause- ja sanasto-oppiin jaotelluissa luvuissa. Erityisesti äänneoppia käsittelevä jakso, jossa tutkija mm. tarkastelee äänne-
muutoksia kielen fonologisen systeemin kannalta, osoittaa vakuuttavasti, kuinka korvaamattomaksi lisäkeinoksi strukturaalit näkemykset parhaimmillaan voivat kielihistorian tutkimukselle olla pyrittäessä kielen kehityksen syvällisempään ymmärtämiseen. Erkki Itkonen lähenee

historiallisessa fonologiassaan ranskalaisen André Martinet'n funktionalismiksi kutsuttua oppisuuntaa; kiintoisaa kyllä, molemmat tutkijat ovat päätyneet käsityksiinsä toisistaan tietämättä — tosin Prahan fonologikoulun opit ovat olleet yhteisenä lähtökohtana. Erityismaininnan ansaitsee lisäksi teoksen monipuolinen ja valaiseva esimerkkiaines, joka parhaastaan on peräisin eri suomalais-ugrilaisista kielistä.

Suomen kirja- ja yleiskielen tutkimus on se fennistiikan lohko, joka suoranaistimmin palvelee käytäntöä. Tämänlaatuisen tutkimuksen tärkeys on 1960-luvulla ollut toistuvasti esillä, ei vähiten painokkaasti v. 1965 ilmestyneessä Kansallisten tieteiden kehittämisohjelmassa 1966—80 (Suomi 112:1), jossa korostettiin nyky-suomeen pohjautuvan deskriptiivin kieliopin ja tyyliopin laatimisen kiireellisyyttä nimenomaan sen merkityksen vuoksi, mikä näillä hankkeilla on suomen kielen opetukselle ja huollolle. Rinnan nykykielen rakenne- ja tyyliseikkojen selvittelyn kanssa tulisi myös kulkea uusimman kirjasuomen sanaston poimintatyön Nykysuomen sanakirjan uusittua laitosta varten. Kuitenkin jo tähän mennessä on osoittautunut, että monet Kansallisten tieteiden kehittämisohjelman kohdat perustuivat liialliseen optimismiin ja valtion kulttuuriystävällisyyden yliarviointiin; nykykielen kieliopin ja tyyliopin hankkeitakaan ei ole päästy toivotulla tavalla edistämään. Järjestelmällisen nykysuomen tutkimuksen vähyydestä huolimatta voi 1960-luvulla havaita pinnanalaista väreilyä, joka enteilee alan tuloa tähänastista keskeisemmälle sijalle 1970-luvun fennistiikassa. Mainittakoon vain esim. Oulun yliopistossa Pauli Saukkosen toimesta käyntiin saatu puhe- ja kirjasuomen laaja tilastollinen analyysi, jonka sivutuotteena voitaneen odotella ensimmäistä laajapohjaista suomen kielen frekvenssisanakirjaa, sekä Tampereen yliopistossa Paavo Siron johdolla parhaillaan suoritettava nykysuomen struktuurin selvittely. Helsingissä ovat Matti Sadeniemi ja Tuomo Tuomi saaneet valmistumisvaiheeseen Nykysuomen sanakirjan ja Sanakirjasäätiön ainekseen perustuvan Suomen kielen käänteissanakirjan, jonka merkitys esim. tähän asti lähes laiminlyödyn johto-opin tutkimukselle tulee olemaan korvaamaton. Jo nämäkin tutkimusohjelmat, joissa kaikissa on voitu käyttää nykyaikaista tietokonetekniikkaa lingvistiseen analyysiin, tulevat valmistuttuaan antamaan tärkeää tietoa synkronisen kielentutkimuksemme tarpeisiin.

Vaikkei 1960-luvun kirjasuomen tutkimus voikaan esittää mitään pääosin 1950-luvun puolella valmistuneen Nykysuomen sanakirjan veroista suurteosta, on kuusikymmenluvullakin saatu aikaan joitakin merkkiteoksia, etenkin lauseopin ja sanastohistorian alalla. Lisäksi tulopuolelle voidaan kirjata Osmo Ikolan toimittama (ja paljolti myös itse kirjoittama) hyödyllinen kokoomaesitys suomen kielestä (Suomen kielen käsikirja, 1968). Teos on tarkoitettu ennen kaikkea suuren yleisön, opettajien ja kirjoittajien käyttöön, ja sen luvuista hahmottuu kuva mm. Suomen suvun esihistoriasta, suomen murteista, kirjasuomen kehityksestä sekä ennen kaikkea suomen kieliopin, kielenviljelyn ja tyyliopin seikoista. Teoksen käyttöarvoa lisäävät vielä monet hyödylliset hakemistot. Toisen ja kolmannen tulemisensa, kummallakin kerralla entistä ehompana, on 1960-luvulla kokenut Lauri Hakulisen klassinen

Suomen kielen rakenne ja kehitys (2., korjattu painos 1961; 3., korjattu ja lisätty painos 1968). Pelkässä tietoa-aineksen ajantasaistamisessa on tekijällä ollut uusintapainoksia laatiessaan runsaasti työtä (hyvä osoitus fennistiikan ja fennougriistiikan ripeästä kehityksestä!); lisäksi on teokseen uusien painosten myötä karttunut myös täysin uutta asiaa, josta mainittakoon esim. 3. painokseen lisätty vartaloita käsittelevä luku.

Huomattavaa yleiskielitieteellistä merkitystä on Osmo Ikolon teoksella *Das Referat in der finnischen Sprache. Syntaktisch-stilistische Untersuchungen* (STAT sarja B nide 121, 1960). Runsas ja tarkoin analysoitu aineisto on peräisin etupäässä nykyisestä kirjasuomesta, osin myös vanhasta kirjasuomesta, murteista ja lähisukukielistä. Referaatin kielellisistä ilmaisumuodoista tutkijalle antoisimmaksi osoittautuu epäsuora esitys, jonka tempus voi nykysuomessa määräytyä peräti kolmen, osin keskenään kilpailevan prinsiihin mukaan. Käytännössä usein ilmenevä horjuvuus epäsuoran esityksen tempuksen valinnassa perustuukin juuri siihen, että kysieiset kolme periaatetta saattavat olla keskenään ristiriidassa. Kielenviljelyn kannalta merkityksellinen on mm. havainto, jonka mukaan latinan *consecutio temporum*in mekaaninen soveltaminen ei käy suomen kielessä; tämä kansankielessämme lähes vieras ilmaisutyyppi osoittautuukin verraten myöhäiseksi uudiskehittymäksi, joka on lisäksi voinut saada tukea vieraiden kielten vaikutuksesta.

1950-luvulla käytiin lähinnä Virittäjän palstoilla oloissamme harvinaisen vilkas keskustelu, joka koski etupäässä subjektin sijaa, mutta myös siihen läheisesti liittyvää kysymystä subjektin ja predikaatin kongruenssista. Tämän keskustelun tulokset on joukon lisänäkökohtia esittäen tiivistänyt Osmo Ikola kirjoituksessaan *Subjektin sijoista, subjektin ja predikaatin kongruenssista sekä eräistä rakenteista* (sisältyy hänen teokseensa *Lauseopin kysymyksiä*, TL 26, 1961). Ikolon esityksen pohjalta keskustelu on 1960-luvulla pyörähtänyt uudelleen käyntiin, kuitenkin jossain määrin haarovampana kuin 1950-luvulla. Ikolon muotoilemaan nominatiivi- ja partitiivisubjektin käyttöä koskevaan sääntöön on Göran Karlsson tehnyt joitakin reuna-huomautuksia (*Suomen kielen subjekti- ja predikaattikysymyksiä*, Vir. 1963). Samoin subjektin ja predikaatin kongruenssista Karlsson on esittänyt eräitä Ikolon käsityksestä poikkeavia huomautuksia (tutkielmassa *Über den Numerus des finnischen Prädikats in Existentialsätzen mit pluralischen Nominativsubjekt*, SUST 125, 1962), jotka ovat antaneet aiheita Ikolon vastineeseen *Eräistä inkongruenssitapauksesta* (Vir. 1962) ja välillisesti Karlssonin vastineenvastineeseen (jo mainitussa artikkelissa *Suomen kielen subjekti- ja predikaattikysymyksiä*). Käydyssä keskustelussa keskeisellä sijalla olleen ns. eksistentiaalilauseen ongelmiin ovat puolestaan puuttuneet mm. Paavo Siro (*Suomen yksinäislauseen perustavia ongelmia*. Ns. »eksistentiaalinen» lausetyyppi, SJ 2, 1960) ja Terho Itkonen (*Yksipersonaisten ilmausten pulmia*, Vir. 1967) sekä ohimennen Pauli Saukkonen (kirjoituksessa *1. infinitiivin latiiivin lauseopillinen järjestyminen*, Vir. 1966). Terho Itkonen on edelleen laajentanut subjektikeskustelun alaa kiinnittämällä huomiota nykykielessä horjuvaksi käyneeseen partisiippirakenteen subjektin muotoon (mm.

artikkelissa Nykysuomen kahdet kasvot, joka sisältyy teokseen Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa, TL 48, 1966, sekä laajemmin kirjoituksessaan »Katson minulla olevan oikeus». Partisiippirakenteen nominatiivimuotoisesta subjektista, Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 26, 1969).

Tässä ei ole mahdollista tarkkaan analysoida 1960-luvun itse asiassa varsin rikasta kirjasuomen lauseopin tutkimusta. Ylimalkaisella viittauksella on sivuutettava Osmo Ikolan monet edellä mainitsematta jääneet artikkelit, vaikka esim. kirjoitukset »Jo olen syönyt sa'an urosta, tuhonnut tuhannen miestä». Lukusanojemme kaksi kerrostumaa (KSV 46, 1966) ja »Päästä meitä pahasta». Eräs itämerensuomalaisten kielten objektikysymys (SJ 8, 1966) ansaitisivat lähempää tarkastelua. Pelkän maininnan varaan jää myös Göran Karlssonin muu lauseopillinen tuotanto; on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota hänen Numerustutkielmia-teokseensa (TL 19, 1960), jossa oman kieleemme yksikön ja monikon käytön kysymykset ovat saaneet syventävää lisävaloa indoeurooppalaisten kielten, etenkin ruotsin, vastaavista käyttötavoista. Etupäässä suomen kielen sanajärjestyksen seikkoja on Eeva Lindén käsitellyt viimeaikaisissa tutkimuksissaan (esim. Kieltolauseen sanajärjestyksestä suomen kirjakielessä, Vir. 1963; Inversiosta ja lausepainotuksesta, Vir. 1967 ja 1968; Suomen kielen sanajärjestysuudistuksesta ja sen toteuttamisesta käytännössä, Vir. 1969); monet hänen tutkielmistaan liittyvät läheisesti myös käytännön kielenviljelyyn (esim. Aiheetonta agenttirakenteen käyttöä suomen kirjakielessä, Vir. 1964). Omaperäisiä polkuja on tutkimuksissaan kulkenut Paavo Siro, joka on meikäläisistä lauseopin tutkijoista puhtaimmin pyrkinyt soveltamaan uusimpien kielitieteen virtausten metodeja. Suomen kielen lauseopissaan (1964) hänellä on strukturaalikielitieteen vaatimusten mukaisesti ollut tavoitteena sellaisen lauseopin luominen, joka perustuu ensi sijassa muodollisiin kriteereihin, joskaan hän ei ole voinut kokonaan välttää sisällöllisten määrittelyjen mukaantuloa. Myöhemmin Siro on hyödyntänyt generatiivista kieliopin teoriasta saamiaan virikkeitä suomen ja muiden suomalais-ugrilaisten kielten verbinmuotoja käsittelevissä tutkimuksissaan (Suomen kielen verbien finiittimuotojen syntaktinen komponentti, Vir. 1967 ja Suomalais-ugrilaisten kielten kielteisten verbinmuotojen syntaktinen komponentti, Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 18, 1967). Myös muutamat fennougristimme ovat tuoneet varteenotettavia lisänäkökohtia suomen kielen lauseopin tutkimukseen; mainittakoon Paavo Ravilan tutkielma Adjektiiviattribuutin kongruenssin synty suomen kielessä (SJ 2, 1960), Eeva Kangasmaa-Minnin artikkelit Verbi- ja objektikategorioiden keskinäisistä suhteista (SJ 10, 1968) ja Agenttirakenteen syntaktista taustaa (SJ 11, 1969) sekä A. Alhoniemen kirjoitus Tilan essiivin jäsentämisestä suomen kielen lauseopeissa (Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 18, 1967). Syntaksin, semantiikan ja morfologian rajamailla liikkuu puolestaan R. Tuomikosken — koulutukseltaan luonnontieteilijän — omaperäinen analyysi suomen kielen pronomineista (Asemoisilmaustemme luokittelusta, Suomi 114: 4, 1969) ja siihen läheisesti liittyvä kirjoitus Yleiskielemme korrelaattisuhteista (Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 26, 1969).

Vähäiseltä näyttää suomen yleis- ja kirjakielen äänne- ja muoto-opin harrastus lauseopillisen tutkimuksen rinnalla. Fonologiamme ongelmia ovat selvittelleet mm. Antti Sovijärvi (Suomen yleiskielen foneemien luontaisista vastakohtapiirteistä, Vir. 1966), Fred Karlsson (Suomen yleiskielen segmentaalifoneemien paradigma, Vir. 1969) ja Kalevi Wiik (Onko suomen yleiskielessä oppositioita /i|—|j| ja /u|—|v|?, Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 26, 1969). Uraauurtavana ja jatko-selvittelyihin inspiroivana voi pitää Kalevi Wiikin tutkimusta Suomen kielen morfofonemiikkaa. Yritys soveltaa transformaatioteoriaa suomen yleiskielen sanojen taivutukseen (Turun yliopiston Fonetikan laitoksen julkaisuja n:o 3, 1967). Tässä sopii mainita myös pari lähinnä fonetiikan alaan kuuluvaa tutkimusta, nimittäin Antti Sovijärven Suomen kielen äännekuvasto (1963) ja Kalevi Wiikin väitöskirja Finnish and English Vowels. A comparison with special reference to the learning problems met by native speakers of Finnish learning English (Turun yliopiston julkaisuja Sarja B, osa 94, 1965), jossa kielenoppimistapahtuman fonologista ja foneettista puolta tarkastellaan teoreettisesti tuoreesta ja käytännön kannalta merkittävästä näkökulmasta. Lisäksi teoksessa on valaistu suomen kielen vokaalien akustista rakennetta tieteen uusimpien menetelmien avulla. Samaan aihepiiriin liittyy läheisesti Wiikin toinenkin työ: Finnish and English Laterals. A comparison with special reference to the learning problems met by native speakers of Finnish learning English (Turun yliopiston Fonetikan laitoksen julkaisuja n:o 1, 1966). Fonetikan alaan kuuluu edelleen mm. Vilho Kallioisen laajahko kirjoitus Suomen kysymyslauseen intonaatiosta (Vir. 1968). Muoto-opin perin vähäisestä tutkimuksesta voi vielä poimia näytteeksi pari artikkelia, nimittäin Göran Karlssonin kirjoituksen Pari huomiota muoto-opin alalta (SJ 2, 1960) ja Terho Itkosen aiemmin julkaisemat, mutta osin uudestaan muokkaamat tutkielmat *Mellakoihin* vai *mellakoihin?* ja *-iin* vai *-in* monikon illatiivissa? (Sisältyvät jo mainittuun teokseen Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa.)

Ei liioin tyyliopin tutkimuksen edistymisestä 1960-luvulla ole paljon sanottavaa. Kuitenkin alan tärkeyttä on viime aikoina tähdennetty useassa yhteydessä, ehkä painokkaimmin ja tulevalle tutkimukselle suuntaa antavimmin Pauli Saukkosen Oulun yliopistossa pitämässä virkaanastujaisesityksessä Kielen tyyli (Vir. 1968). Jatkotutkimuksiin innostavia huomioita puhekielen ja kirjakielen struktuurissa ilmenevistä eroista sisältyy edelleen hänen tutkielmaansa Kokeellisia havaintoja puhekielen ja kirjakielen tyylieroista (Vir. 1966). Kirjallisuudentutkimuksen ja kielen tutkimuksen rajamailla liikkuu Pertti Virtarannan tutkimus F. E. Sillanpään puhetta (1967), ja mainoskielen kehitystä tarkastelee puolestaan Jarl Louhija teoksessaan Lehtimainontamme kielen ja tyylin hahmottuminen I—II (1963—66).

Rinnan nykysuomen tutkimuksen kanssa kulkee myös käytännön kielenhuolto ja -viljely, jonka päätehtävänä voidaan pitää toisaalta huolehtimista siitä, ettei liiallista ja kielen selvyyttä haittaavaa poikkeamista vakiintuneista normeista pääse syntymään, mutta toisaalta myös yleisen käytännön tarkkailua, jotta kulloi-

setkin suositukset eivät olisi epärealistisella tavalla ristiriidassa kielen tosiasiallisen tilan kanssa. Se, että kielenhuoltomiesten työ suuren yleisön keskuudessa usein leimataan elävälle kielelle vieraaksi säännöttelyksi ja ahdashenkiseksi purismiksi, johtuu lähinnä siitä, ettei maamme virallisen kielenhuollon toimintaperiaatteita tarpeeksi hyvin tunneta. Siksi onkin syytä toivoa laajaa levikkiä ja pitkää ikää Matti Sadeniemen toimittamalle ja vuodesta 1968 ilmestyneelle Kielikello-lehtiselle, jossa maamme virallinen kielenhuoltajisto pyrkii lähestymään kielenkäytön ajankohtaisongelmien parissa ponnistelevaa kirjoittajaa pikemmin informoivasti ja neuvovasti kuin jyrkän normittavasti. Myös yksityiset kielenhuoltajat ovat yhä selvemmin luopumassa »ankaran puutarhurin» otteista; nykyinen kirja- ja yleiskielemme alkaa nimittäin olla jo siinä määrin vakiintunutta (esim. vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeneen verrattuna), että viime aikoina on tiukan normittamisen sijasta yhä useammin ollut aihetta entisten, usein kieliopin keskeisiin kohtiin kuuluvien sääntöjen väljentämiseen nykyistä kielitajua paremmin vastaaviksi. Oireellisenä voinee pitää sitäkin, että nykyään puhutaan mieluummin kielenhuollosta tai -viljelystä kuin entiseen tapaan oikeakielisyydestä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että sellainen kielenneuvonta ja -ohjailu, josta Suomen Akatemian kielitoimisto on vuoden 1969 loppuun huolehtinut ja jota esim. Virittäjän »Kielemme käytäntö» -osasto edustaa, olisi menettänyt merkitystään. Päinvastoin: jos kaikkinaisesta tietoisesta kielenohjailusta ja normituksesta luovuttaisiin, olisi tuloksena varmaan piankin kielen ilmaisukyvyn kaotettava huononeminen ja kielenkäyttäjää häiritsevä valintamahdollisuuksien liikanaisuus. Hyvänä osoituksena siitä, että kielimiesten sanoma nykyäänkin menee perille, voisi mainita esim. yleisradion Kielivartio-ohjelmassa pidettyjen, kielenkäytön alaan kuuluneiden pakinoiden suuren suosion; nämä pakinat on myöhemmin julkaistukin (Kielivartio, TL 25, 1961; Toinen kielivartio, TL 33, 1963 ja Kolmas kielivartio, TL 37, 1964). 1960-luvun menekkiteoksiin kuuluvat myös Paavo Pulkkinen *Asiasuomen opas* (1. painos 1965, 5. painos 1969) sekä Pulkkinen tarkistama *Saarimaan Kielenopas* (1967); kielenkäytön kysymyksiä kohtaan tunnettu kiinnostus ei siis ole vähäistä. Samoin eräiden 1960-luvun vierasperäisten muotisanojen nopea korvautuminen tarjotuilla suomalaisilla termeillä (esim. *kommunikaation* vaihtuminen *viestinnäksi* ja *integroitumisen yhdentymiseksi*) osoittaa, ettei »purisminkaan» aika ole vielä ohi. — Akatemialain kumoaminen aiheutti myös eräitä kielenhuollon alaan liittyviä uusia järjestelyjä. Suomen Akatemian kielitoimisto lakkasi vuoden 1970 alusta tämännimisenä olemasta ja siirtyi valtion humanistisen toimikunnan alaisuuteen Nykysuomen laitoksena. Vielä on aikaista sanoa, jääkö nimenmuutos vain muotoseikaksi vai annetaanko uudelle Nykysuomen laitokselle mahdollisuudet laajentua sellaiseksi monipuoliseksi tutkimusinstituutiksi kuin esim. Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa on kaavailtu.

Kirjakielemme sanahistorian kysymyksiä on useissa yhteyksissä valaisevasti käsitellyt Lauri Hakulinen. Etenkin ns. käännöslainojen tutkijana hän on joutunut tekemään suurelta osin uranuurtajan työtä. Näiden tutkimustensa tuloksia Hakuli-

nen on vuosien mittaan julkaissut lukuisissa kirjoituksissaan (eräänlaisena alan yleiskatsauksena näistä on mainittava Virittäjässä v. 1955 ilmestynyt artikkeli Suomen kielen käännöslainoista); kokoavaa esitystä alalta ei kuitenkaan viime aikoihin asti ole ollut. Siksi onkin tervehdittävä iloiten Hakulisen v. 1969 julkaisemaa tutkimusta Suomen sanaston käännöslainoja (SKST 293). Eräät teoksen sanartikkeleista ovat jo aiemmin ilmestyneet muualla pääpiirteissään samanasuisina; pääosa kirjan sisällöstä on kuitenkin uutta. Käännöslainojen selvittely ei useinkaan ole helppoa: toisin kuin ns. raakalainat, käännöslainat eivät yleensä äänneseikoin paljasta vieraslähtöisyyttään. Suomalaisella tutkijalla on kuitenkin monien muiden maiden tutkijoihin verrattuna harvinainen metodinen etu, joka antaa meikäläiselle tutkimukselle yleisempääkin merkitystä: hän voi kirjakielemme käännöslainoja setviessään etsiä vertailuaineistoa vanhoista kansanmurteista ja lähisukukielistä, joihin käännöslainat ovat vain vähässä määrin päässeet kotiutumaan. Tätä kriteeriä, joka antaa suomalaiselle tutkijalle hyvät mahdollisuudet polygeneettisyystapausten eliminoimiseksi, on Hakulinen runsaasti käyttänytkin. Tutkimuksen vakuuttavuutta lisää runsas esikuvakielistä (etupäässä ruotsista, saksasta, latinasta ja kreikasta) poimittu näytteistö. Nimenomaan semanttisten prosessien kronologiaa on kiintoisasti voitu valaista vanhan kirjasuomen esimerkein; samalla tulee havainnollisesti osoitetuksi, miten vahvaa esiagricolalaisen kirkkokielitradition ilmeisestikin on täytynyt olla. Kaikkiaan Hakulisen teos on tärkeä lisä kirjasuomen sanastohistorian tuntemukselle, mutta samalla se on myös hyvä osoitus siitä, kuinka läpikotaisen eurooppalaistumisprosessin kirjasuomen ilmaisuväri on muutaman vuosisadan aikana kokenut. Käännöslainatutkimustensa ohella Hakuliselta on 1960-luvulla riittänyt huomiota myös muihin tärkeihin tutkimuskohteisiin. Viitattakoon vain vanhan kirjasuomen ja viron keskinäisiä yhtäläisyyksiä käsitteleviin runsasaineistoihin tutkielmiin Vanhan kirjasuomen ja viron sanastoyhtäläisyyksiä (Vir. 1960) sekä Vanha kirjasuomi ja viro. Lisää yhtäläisyyksien vertailua (Vir. 1963).

Siihen suomen kielen tieteellisten sanakirjojen ohjelmaan, jonka E. N. Setälä v. 1896 esitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle ja jonka seura sittemmin hyväksyi, sisältyi yhtenä vanhan kirjasuomen sanakirjahanke. Kesti kuitenkin kuusi vuosikymmentä, ennen kuin toimeen Martti Rapolan johdolla v. 1956 päästiin tarttumaan. Sen jälkeen edistyminen on ollutkin ripeätä. Suurtyön toteutukseen liittyviä periaatteellisia seikkoja Rapola käsitteli Virittäjässä v. 1958, ja v. 1965 hän oli valmis julkaisemaan Virittäjässä näytteeksi sanakirjan ensimmäiset koartikkelit. Näin nopea edistyminen on ollut mahdollista ennen kaikkea siksi, että toimitustyössä on tulevan sanakirjan runkona voitu käyttää Rapolan omia, vuosikymmenien työn tuloksena karttuneita poimielmiä sekä alkuaan etymologisen sanakirjan tarpeisiin tutkimuslaitos Suomen suvussa kerättyä suurta leikekokoelmaa. Vaikka aineiston jatkuva täydentely on ollut tarpeen, on luonnoskäsikirjoitus saatu 1960-luvulla pääpiirtein valmiiksi, eikä liene liian optimistista ennustaa, että sanakirjan ensimmäiset osat ilmestyvät 1970-luvulla.

Pääasiassa vanhasta kirjasuomesta Martti Rapola on löytänyt myös 1960-luvulla

tuotteliaana jatkuneen tutkimus- ja julkaisutyönsä virikkeet. Selkeästi ja lisäkysymyksiä herättävästi hän on valaissut kirjasuomen sanaston historiaa teoksessaan *Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen* (TL 22, 1960), jossa hän on esitellyt kaikkiaan nelisentuhatta sanaa. Sanat on ensin mainittu tavanomaisessa aakkosjärjestyksessä ja sen jälkeen teoksen toisessa osassa havainnollisesti sepittäjien ja käyttöön ottajien mukaan ryhmiteltyinä. Odotuksenmukaisesti on runsain sanaluettelo tullut Agricolan osalle; hänen tarkkaa panostaan aktiivina sanaston kehittäjänä on kuitenkin vanhempien käsikirjoituslähteiden puuttuessa vaikea määrittää. — Jännityksen hetkiä vanhan kirjasuomen tutkijalle tuotti pari 1960-luvulla tehtyä löytöä. V. 1961 kävi ilmi, ettei Skoklosterin kartanonlinnan kirjastossa Ruotsissa ollutkaan vain yhtä Agricolan Uuden Testamentin laitosta vaan kaksi. Lisäksi ilmeni, että teoksista toinen, ennen tuntematon, oli varustettu runsain reunamerkinnoin. Tämä herätti filologin salapoliisinvaistot, ja tuloksena oli kiintoisa tutkimus kirjasuomen ensimmäisen kielenhuoltajan, Henrik Hoffmanin, osuudesta vuoden 1642 raamatunsuomennoskomitean työhön (Rapola: Henrik Hoffman, puristinen kielenkorjaaja, Suomi 110: 3, 1963). Toinen merkittävä löytö tehtiin Västeråsissa v. 1966, kun erään kirjan kansikovikkeista paljastui useita kymmeniä sivuja suomenkielistä tekstiä, joukossa mm. Agricolan *Abckirian* ennestään tuntemattomat loppusivut. Västeråsien löytöä ja sen herättämiä tunnelmia ovat selvittelleet mm. Martti Rapola (Agricolan aapiskirja uudessa valossa, Vir. 1967) ja Aarni Penttilä (Mikael Agricolan Abc-kirja, Kasvatus ja koulu, 1967). Laajan, tässä vain maininnalla sivuutettavan artikkelituotantonsa ohella Rapola on julkaissut joukon etupäässä suurelle yleisölle tarkoitettuja, mutta myös tutkijalle antoisia kielitieteellisiä esseekokoelmia (esim. Agricolan apajalla, TL 28, 1962 ja Kielen kuvastimessa, 1962), joissa kirjasuomen sana- ja tyylihistorian kysymysten käsittelyä on rikastettu tarkastelemalla niitä yleisempää kulttuurihistoriallista taustaa vasten. Vielä on mainittava Rapolan kirjoittama selkeä yleiskatsaus vanhan kirjasuomme vaiheisiin (sisältyy teokseen Suomen kirjallisuus II [1963] ja on ilmestynyt myös erillisenä tietolippaana: Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana, TL 49, 1967).

Sanojemme ensiesiintymiä -teoksessaan Martti Rapola osoitti »kylänmiehille» avunhuudon karkuteille hajaantuneiden vanhan kirjasuomen sanojen käsittämiseksi. Sen on kuullut mm. Göran Karlsson, joka on muutamassa tutkielmassaan (esim. Eräiden suomen sanojen varhaisesiintymiä, merkityshistoriaa ja vanhempaa synonyymistoa, SJ 5, 1963 ja Käteinen ja luotto. Parin suomen kielen maksutermin historiaa, SJ 7, 1965) sekä teoksessaan *Äldre genuina ord och lånelement i nufinsk penning- bank- betalnings- och kreditterminologi* (Acta Academiae Aboensis. Humaniora XXVIII. 2, 1964) tarkastellut lähinnä liike- ja muun elinkeinoelämän sanastoa. Suuren palveluksen vanhan kirjasuomen (samoin kuin suomalaisen kansanrunouden) tutkijoille on tehnyt Osmo Hormia selvitellessään huolellisesti väitöskirjassaan alan keskeisiin lähdeteoksiin kuuluvan Gananderin sanakirjan kirjallista taustaa (Gananderin sanakirjan lähteet, SKST 271, 1961). Samaa aihepiiriä Hor-

mia on tarkastellut hieman toisesta näkökulmasta mm. artikkelissaan Gananderin murre tiedot (KSV 46, 1966). Pikemmin varhaisnykysuomeen kuin vanhaan kirjasuomeen liittyy Tapio Horilan väitöskirja 1800-luvun geologiset uudissanat Antero Vareliuksen kielessä (SKST 285, 1967). Vanhan kirjasuomen tutkimuksesta voisi vielä mainita Niilo Ikolan etenkin Agricolaan liittyvät kirjoitukset (esim. Mikael Agricolan suomentamat Raamatun kohdat ja niiden osuus koko Raamatusta, SJ 5, 1963 ja Mikael Agricolan Uuden Testamentin painatusvaiheita, SJ 8, 1966) sekä viitata mm. Osmo Ikolan ja Aarni Penttilän moniin tutkielmiin. Vielä on pantava merkille, että vanhasta fennicakirjallisuudesta tai muuten kirjajarvinaisuuksien joukkoon kuuluvista teoksista on julkaistu näköispainoksia vähän kertaansa (1960-luvulla mm. Fredr. Wilh. Pippingin Luettelo Suomeksi präntätyistä kirjoista, Daniel Jusleniuksen Suomalaisen Sana-Lugun Coetus, johon sisältyvät myös H. G. Porthanille kuuluneen kappaleen välilehdille ja sivuille tehty runsaat lisät, sekä Petraeuksen, Martiniuksen ja Vhaelin kieliopit).

Setälän suuriin sanakirjahankkeisiin kuului myös suomen kielen etymologinen sanakirja. Tarvittiin kuitenkin usean vuosikymmenen ankara äännehistoriallis-etymologinen työ, ennen kuin sanastomme alkuperä voitiin katsoa siinä määrin selvitettyksi, että sanakirjan julkaisemiseen saatiin ryhtyä. Suomen kielen etymologisen sanakirjan I osa ilmestyi Y. H. Toivosen kirjoittamana v. 1955, II osa vasta hänen kuolemansa jälkeen ja osin jo Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen laatimana v. 1958. Teoksen 1960-luvulla ilmestyneet III ja IV osa (1962, 1969), jotka käsittävät kiellemme sanajaksot *pamata* — *roska* ja *roskooli* — *teili*, ovat kokonaan Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen käsialaa. Näistä osista ilmenee selvästi teoksen toimitusperiaatteiden perusteellinen muuttuminen alkuosiin verrattuna. Aineiston käsittely on syventynyt mm. usein hyvinkin yksityiskohtaisten merkityksenselitysten ansiosta. Myös hakusanojen valinnassa on joustettu entisestä: mukaan on kelpuutettu suhteellisesti runsaammin murre sanoja sekä nuoria lainoja; niin ikään kantasanojen johdoksille on osoitettu suurempaa huomiota. Kun sanakirjan jälkiosiin on lisäksi yhä enemmän otettu myös hakusanojen murremuotoja sekä mainittu niistä suppeat levikkitiedot, voi teosta entistä paremmin käyttää myös aineskokoelmana — hyöty, joka etenkin ulkomaisen tutkijan kannalta on mitä merkittävin. Suomen kielen etymologisen sanakirjan III ja IV osan ilmestyminen kuuluu 1960-luvun kielentutkimuksemme huomattavimpiin merkkitaipauksiin.

Suomen kielen sanaston alkuperää ovat 1960-luvulla käsitelleet lukuisissa erikoistutkimissaan mm. Aulis J. Joki, Lauri Posti, R. E. Nirvi ja Kustaa Vilkuna. Varsinaisten fennistien ja fennougriestien ohella on alan tutkijoina mainittava myös eräät vieraiden kielten specialistimme, ennen muita itämerensuomalais-balttilaisten ja -slaavilaisten suhteiden ansioitunut erikoistuntija Valentin Kiparsky ja venäläis-suomalaisia lainakosketuksia lukuisissa tutkimissaan käsitellyt Igor Vahros. Tässä on aihetta korostaa myös sitä, että suomen kielen sanaston tutkimus (etenkin etymologioivalta kannalta) on nimistöntutkimuksen ohella se fennistiikan osa-alue, jota kohtaan myös ulkomailla tunnetaan jatkuvaa kiintoa; tiedetäänhän, miten suuri merkitys

itämerensuomalaisten kielten sanasto- ja äänneseikoilla on etenkin germaanisten, mutta myös balttilaisten ja slaavilaisten kielten tutkijoille. Ennen kaikkea germaanis- (tai skandinaavis-) lähtöiset lainasanamme ovat 1960-luvulla olleet ulkomaisten tutkijoiden kiinnon kohteena. Mainittakoon vain A. D. Kylstran väitöskirja *Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung* (Utrecht 1961), Wolfgang Schlachterin aiemmin monisteena ilmestynyt tutkimus *Studien zum Wachstum des Wortschatzes an skandinavischen und finnischen Lehnadjektiva*. Rev. Nachdr. (München 1962) ja Tryggve Sköldin tutkimus *Einige germanische Lehnwörter im Lappischen und Finnischen* (Uppsala Universitets Årsskrift 1960: 2). Tässä yhteydessä sopinee mainittavaksi myös suomalais-ugrilaisten kielten vaikutusta venäjään pohtineen Wolfgang Veenkerin väitöskirja *Die Frage des finnougri-schen Substrats in der russischen Sprache* (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Vol. 82, 1967), vaikka teoksen pääpaino onkin äänneopillisten ja morfologis-syntaktisten kosketuskohtien etsimisessä. Samaa kysymystä on myöhemmin seikkaperäisesti ja Veenkerin teosta monin kohdin kritisoiden käsitellyt Valentin Kiparsky kirjoituksessaan *Onko venäjän kielessä suomalais-ugrilaista substraattia?* (STAEP 1968). Liivin ja viron vaikutusta latvian kieleen ja sen murteisiin on lainasanojen valossa tarkastellut Valdis J. Zeps teoksessaan *Latvian and Finnic Linguistic Convergencies* (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Vol. 9, 1962).

Ensi sijassa suomen kansankielen, mutta osin myös lähisukukielten ja vanhan kirjasuomen aineistoon perustuvat monet R. E. Nirvin tutkimukset, joiden tuloksena on 1960-luvulla syntynyt jälleen yksi semanttisen kirjallisuutemme merkkiteoksia (Sanoja ja käyttäytymistä. Sanahistoriallisia tutkimuksia II, Suomi 111: 1, 1964). Nirvin teos koostuu viidestä erillisestä tutkielmasta, joiden aiheina ovat länsisuomalainen *sääliä*-verbi, eräät semanttiset paralleelikehitykset, *sopa*-sanon historia, suomen *sopia* ja *sopu* -sanat sekä *leina*, *leinä* ja *leino* -vartaloiset homonyymit. Vaikka Nirvi tulee tutkielmissaan tehneeksi uusia etymologisia havaintoja (esim. *täsmä*-sanon ja *leina*-, *leinä*-, *leino*-pesyiden osalta) sekä valaisseeksi kiinnostavasti monia murteidemme sanastomaantieteellisiä ilmiöitä, hänen tutkielmiansa pääanti lienee sittenkin semanttisten mekanismien selvittelyssä. Erinomaisen lähtökohdan tämänkaltaiselle tarkastelulle on tarjonnut alkuaan kudontatermistöön kuuluneiden *toimi*, *täsmä*, *kuva* ja *sää* -sanueiden myöhemmän abstraktistumiskehityksen paralleelisuus. Konkreettisten sanojen abstraktinen käyttö on tässä tapauksessa ollut alun perin eufemistista (*lyhytjärkisen* sijasta on pyritty puhumaan *lyhyttöimisestä* jne.). Uusien kiertoilmausten tarve on ollut jatkuvaa; sellaiset sanat, joiden vanhempi synonyymi on jo suorittanut semanttisen siirtymisen eufemismeja vaativaa käsitettä kohti, ovat olleet helposti alttiita myös samalle merkityksen muutokselle. Vankka metodinen ote näkyy myös muissa Nirvin 1960-luvun sanastohistoriallisissa tutkielmissa, joista tässä mainittakoon vain kiintoisasti myös ulkomaisiin merkitysparalleeleihin tukeutuva tutkimus *virma*-sanon alkuperäisistä käyttötavoista (Pahat virmat, SUST 145, 1968). — Suomen kansankielestä on lukuisien, ennen kaikkea sanastomaantieteellisten tutkimustensa aiheet valinnut myös Veikko Ruop-

pila. Uusi lisä Kalevalan-tutkimukseemme on Ruoppilan teos Kalevala ja kansankieli (SKST 284, 1967), jossa tekijä on tarkastellut noin kolmensadan Vanhassa Kalevalassa esiintyvän sanan levikkiä suomen murteissa ja karjala-aunuksessa, näistä 115 sanaa kartografisesti. Useimmissa 1960-luvun erikoistutkimuksissaan Ruoppila on ansiokkaasti soveltanut onomasiologista tarkastelutapaa, näin esim. kirjoituksissaan Hierimen nimitykset suomen murteissa (Vir. 1960), Muikun nimitykset suomen murteissa (Vir. 1962, sama saksaksi: SF XII, 1965) ja Bildliche Ausdrücke für einen mürrischen Menschen (SUST 125, 1962).

Setälän esittämistä tieteellisistä sanakirjahankkeista eittämättä mittavin oli suomen kansankielen sanakirja. Runsaasti aikaa ja varoja vaativa aineiston keruu saatiin jo 1900-luvun alkuvuosina käyntiin; erittäin tuloksellisia olivat 1920- ja 1930-luku, jolloin kerättiin suurin osa Sanakirjasäätiön ns. stipendiaattikokoelmista, laajoista ja perusteellisista yhden paikallismurteen sanaston inventaareista. Seurasi kuitenkin parin vuosikymmenen mittainen välivaihe, jonka aikana aineistoa voitiin varojen niukkuuden vuoksi kartuttaa vain vapaaehtoisin vastaajavoimin, vaikka tarvetta olisi ollut myös koulutettujen kerääjien lähettämiseen kentälle. Käännöparempaan tapahtui kuitenkin 1960-luvulla. V. 1964 voitiin lähettää pitkäaikaiskerääjä Rovaniemelle jatkamaan kesken jäänyttä pitäjänsanaston kokoamista. Vielä merkittävämpi tapahtuma oli se, että v. 1968 saatettiin stipendiaattivoimin aloittaa kolmen uuden pitäjänsanaston keruu tärkeistä mutta tähän asti puutteellisesti tunnetuista murteista; keruupitäjiksi valittiin Himanka, Vihti ja entinen Vpl:n Uusikirkko. Jo parin vuoden aikana saavutetut tulokset vastaavat täysin odotuksia: monipuolista ja luotettavaa sanastoainesta on murteistamme yhä tavoitettavissa, joskin hyvien oppaiden löytäminen on työn takana. Vielä on tavoitteena ainakin yhden, lounaismurteita edustavan pitäjän saaminen pitkäaikaiskeruun piiriin. Pahimpien aukkojen paikkaamiseksi on lisäksi 1960-luvun loppupuolelta lähtien järjestetty kesäisin noin kuukauden mittaisia, ennalta tarkoin valmisteltuja sanaston-tutkimusretkiä, joihin on osallistunut 10—20 koulutettua kerääjää. Tehokas tapa sanastoaineksen kartuttamiseksi ovat lisäksi 1960-luvulla olleet keruukilpailut; esim. Terho Itkosen v. 1960 organisoimaan »Sananuotta»-kilpailuun osallistuneet 2 120 vastaajaa lähettivät lähes 400 000 sanatietoa. Runsasta oli osallistuminen myös Kansankielen viikolla v. 1964 järjestettyyn kilpailuun, jolloin pitkälti toista tuhatta asianharrastajaa lähetti liki 150 000 sanastoa ja muoto-opin seikkoja koskevaa sanalippua. — Sana-artikkeleiden laadinta saatettiin — tosin varsin vähäisin voimin — aloittaa 1940-luvun lopussa, mutta vasta 1960-luvun alkupuolella on voitu toimittajakuntaa laajentaa siinä määrin, että käsikirjoituksen riipeä edistymisen on ollut mahdollista. Vuoden 1969 loppuun mennessä käsikirjoitusta oli valmiina suurin piirtein *h*-alkuisten sanojen loppuun asti; alkupään sana-artikkeleita on kuitenkin ennen painatusta täydennettävä kirjoitustyön aikana karttuneella aineistolla. Rohkaisevin merkki kansankielen sanakirjan edistymisestä 1960-luvulla on vuoden 1969 lopulla valmistunut ja helmikuussa 1970 ilmestynyt 140-sivuinen

Suomen murteiden sanakirjan koevihko, joka enteilee sanakirjan ensimmäisten osien ilmestymistä 1970-luvun kuluessa.

Vaikka äännehistorialliset kysymykset ovat vuosikymmeniä olleet suomalaisen dialektologian keskeisaiheita ja vaikkei 1960-luku ole tässä suhteessa poikkeus, ei varsinaisia murremonografioita ole ilmestynyt kuin yksi, Heikki Leskisen väitöskirja Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria I. Konsonantit (SKST 275, 1963). Mutta tämä uusin äännehistoriamme onkin hyvin edustava. Tutkimuskohteena olleen, nyt jo osin tavoittamattomiin hävinneen murteiston tekee erityisen kiinnostavaksi sen sekakoosteisuus ja oloissamme harvinaislaatuinen mutkikkuus, mikä ainakin osaksi on seurausta useiden toisiinsa törmänneiden murrekomponenttien risteytymisistä. Käyttämällä hyväkseen asutushistoriallista tietoa ja etenkin Tverin ja Novgorodin karjalaisilta saatua vertailuaineistoa tekijä on voinut tukea historiallisen esityksensä useihin synkronisiin tasoihin, mikä erityisesti itämurteiden käsittelyssä ei ole ollut kovin tavallista. Kun teoksessa on lisäksi rohkeasti käytetty hyväksi murremaantieteellistä näkökulmaa sekä pitkin matkaa pidetty silmällä yksityisten äänneiden asemaa murteen koko äännejärjestelmässä, on tuloksena ollut teos, joka hyvin osoittaa äännehistoriallisen metodin yhä kehittämiskelpoiseksi. Kuitenkin voitaneen kysyä, onko dispositiionsa puolesta melko kaavamaisesti jäykistynyt yhden murteiston äännehistoria enää kaikilta osiltaan paras mahdollinen tapa kielen äännejärjestelmän kuvaamiseksi.

Yhtä paljon kuin yksittäisiä monografioita huonosti tunnetuilta murrealueilta on suomen murteiden äännehistoriallisessa tutkimuksessa jo kauan kaivattu viime vuosikymmenien tulokset yksien kansien sisään kokoavaa yleisesitystä. Ainoan tämänkaltaisen teoksen, E. N. Setälän Yhteissuomalaisen äännehistorian, ilmestymisestä oli 1960-luvun alkuun tultaessa ehtinyt kuluja jo seitsemisenkymmentä vuotta. Odotettu suomalaisen dialektologian summa ilmestyi v. 1966 Martti Rapolan kootessa 75-vuotispäivänsä merkeissä lähes 500-sivuiseksi kirjaksi ainutlaatuisista suomen murteiden ja vanhan kirjasuomen tuntemusta osoittavat luentonsa (Suomen kielen äännehistorian luennot, SKST 283). On syytä korostaa, että kyseessä ovat luennot; tämä heijastuu jo asioiden perusteellisessä käsittelytavassa ja teoksen dispositiossa, jossa jotkin seikat ovat tulleet mainituksi sekä konsonantiston että vokaaliston puolella (alkuaan eri lukuvuosina!); tämän vuoksi teos on sisällöllikkydestään huolimatta omiaan myös opiskelijoiden käyttöön. Mutta kirjan luentomaisuudesta on toisenlaistakin hyötyä: täydellistä esitystä tavoittelematta tekijä on voinut sirotella tekstiin runsaasti tarkoituksellisia, jatkotutkimuksiin inspiroivia virikkeitä sekä vapaasti osoittaa tähän asti avoimia kysymyksiä, joiden tunteminen on tieteellistä maailmankuvaansa luovalle tutkijanalulle ainakin yhtä arvokasta kuin sen tietäminen, mitä voidaan pitää tähän mennessä selvitettyinä; ja senkin Rapola on tuonut teoksessaan selkeästi esiin.

Uuden luvun alkua meikäläiselle dialektologialle merkitsee Terho Itkosen väitöskirja Proto-Finnic Final Consonants I: 1. Introduction. The History of *-k* in Finnish

(väitöskirjakappale 1964 = SUST 138: 1, 1965). Jo aiheen valinta on epätavallinen: sen sijaan, että olisi rajoittunut yhden paikallismurteen äänneopin kuvaamiseen, tekijä on ottanut selvittääkseen kaikkien suomen murteiden osalta tähänastisessa kirjallisuudessa puutteellisesti ja osin epätarkasti käsitellyn äänneopin ilmiön. Käykin ilmi, että suomen murteiden sananloppuisen *k:n* historian selvittely voi onnistua vain, mikäli historiallista analyysia täydennetään synkronisin poikkileikkauksin. Ensimmäistä kertaa suomalaisessa äännehistoriallisessa kirjallisuudessa on tässä teoksessa pyritty myös mahdollisimman täydelliseen synkroniseen analyysiin; tämä on ollut mahdollista turvautumalla mm. laajoja esitöitä vaativiin tilastollisiin vertailuihin. Strukturaalin kielentutkimuksen menetelmiä soveltaessaan tekijä on samalla tullut osoittaneeksi eräiden amerikkalaisten tutkijoiden käsityksen suomen sananrajaisten ilmiöiden luonteesta hataraksi sekä epäillyt koko junktuuri-käsitteen mielekkyyttä; kiintoisaa kyllä, samantapaisiin epäilyihin ovat strukturalistitkin myöhemmin päätyneet.

Eräitä murteidemme äänneopin kysymyksiä on käsitelty myös suppeammassa erikoistutkielmissa. Näin esim. Terho Itkonen on kiinnittänyt huomiota murteittain suomessa, lapissa ja suomenruotsissa tavattavaan paralleeliseen kehitysilmioon, jonka mukaan tietyn (lähinnä lausefoneettisin) edellytyksin sananalkuinen konsonantti on voinut pidentyä (*Über einige Sandhi-Erscheinungen im Finnmarklappischen, Finnischen und Finnlandsschwedischen, FUF 35, 1965*). Sandhi-ilmiöiden yleistä luonnetta hän on lisäksi käsitellyt kirjoituksessaan *Sananrajaisten äänneilmiöiden synkroniaa ja diakroniaa* (*Vir. 1964*). Aivan uudesta näkökulmasta Terho Itkonen on tarkastellut itämurteidemme keskeisiin kuvausongelmiin kuuluvaa liudennusta. Havainnollisessa tutkielmassaan *Itäsuomalaisen liudennuksen fonologinen paradoksi* (*SUST 145, 1968, saksaksi: SF XIV, 1969*) hän on osoittanut, miten näennäisesti yksinkertainen tulkinta, liudennuksen käsittäminen konsonanttiin kuuluvaksi, johtaa käytännössä suuriin kuvaus- ja tulkintavaikeuksiin. Nämä voidaan kuitenkin välttää ja ratkaisulle löydetään lisäpätevyyttä jopa liudennusmurteiden ulkopuoleltakin, jos liudennuksen katsotaan kuuluvan konsonanttia edeltävään vokaaliin, jolloin murteessa itse asiassa on kaksi diftongisarjaa: yksimorainen (systemissä yksinäisvokaaliin rinnastuva) ja kaksimorainen (pitkään vokaaliin rinnastuva). Lounaismurteiden epäodotuksenmukaisesti sisäheitottomien muotojen ongelmaa puolestaan pohtiessaan A. Alhoniemi on esittänyt tavanomaisen analogiaselityksen rinnalle todennäköiseltä tuntuvan lisänäkökohdan: on mahdollista, että paradigmakokonaisuuden huomioonotto on estänyt sisäheiton toteutumisen niissä tapauksissa, joissa tuloksena olisi ollut systeemikokonaisuutta hajottavaa monivartalaisuutta (*Rauman seudun murteen sisäheitosta, SJ 9, 1967*).

Tässä yhteydessä voinee ottaa puheeksi myös sellaiset suppeahkot mutta monessa tapauksessa hyvin merkittävät tutkielmat, joissa on erilaisten kielenilmiöiden nojalla tarkasteltu yhden tai useamman murteen »asemaa». Valaisevasti on itämurteidemme ja karjalan vaiheita paitsi kielellisiin piirteisiin myös valtiollisen ja asutushistorian antamaan tosiasia-aineistoon tukeutuen selvitelty Heikki Leskinen

laajahkossa kirjoituksessaan Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa (Vir. 1964). Itämurteidemme kannalta tärkeää ja tutkijoita pitkään askarruttanutta kysymystä inkeroisurteiden alkuperästä on R. E. Nirvi pohtinut perusteellisessa ja uutta aineistoa sekä tuoreita näkökohtia sisältävässä tutkielmassaan Inkeroisurteiden asema (KSV 41, 1961), jossa hän päätyy pitämään inkeroisia muinaiskarjalaisesta keskuksesta viikinkikauden loppupuolella eronneena ja nykyisille asuinsijoilleen siirtyneenä väestöryhmänä. Inkeroisurteita Nirvi on käsitellyt vielä parissa muussakin kirjoituksessaan (Die Lautwandel *ir > er* in den ingrischen Dialekten, SUST 125, 1962 ja Havaintoja Inkerin murteista, Vir. 1960). Itämurteiden alalta ovat mm. Pertti Virtarannan tutkielma Murretietoja Kupanitsan Greplasta (KSV 43, 1963), Pauli Saukkosen kirjoitus Piirteitä Raudun murteesta (Raudun historia, 1965), Aimo Turusen esitys Suojärven murteesta (teoksessa Suojärvi I, 1965) sekä Veikko Ruoppilan katsaus Inkerin kieliolot (Inkerin suomalaisten historia, 1969). Kirjallisuudessa vähälle huomiolle jääneitä Pohjois-Pohjanmaan ja Peräpohjolan murteita ovat käsitelleet mm. Lauri Lounela (Pohjois-Pohjanmaan murresuhteista, Jouko 7, 1962) ja T. I. Itkonen (Inarin suomea viisi vuosikymmentä sitten, Vir. 1962). Vielä voisi mainita Tuomo Tuomen Etelä-Pohjanmaan Järvisseudun savolaismurretta käsittelevän kirjoituksen Alajärven murteen asemasta (Kyrönmaa 13, 1966), Veikko Ruoppilan esityksen Kymenlaakson murteista (Ankkapurha 5, 1963) ja Matti Punntilan katsauksen Vehkalahden murre (Ankkapurha 6, 1968). Mitä erilaisimmissa yhteyksissä (mm. osakuntien ja kotiseutuliittojen albumeissa, pitäjänhistorioissa jne.) ilmestyneet suppeat murteenkuvaukset voinevat jäädä tässä maininnan varaan.

Murteidemme äänneopillisen tutkimuksen rinnalla on muoto-opillisten kysymysten selvittely vuosikymmenet ollut lapsipuolen asemassa. Ilahduttavia merkkejä muoto-opin harrastuksen elpymisestä on 1960-luvulla kuitenkin havaittavissa. Ainoaksi laajaksi monografiaksi tosin jää Tauno Särkän väitöskirja Itämerensuomalaisten kielten eksessiivi (SKST 291, 1969), jossa tekijä runsaaseen suomen murteiden ja lähisukukielten aineistoon perustaen hahmottelee eksessiivin nykylevikin. Kaiken aikaa on ansiokkaasti pidetty silmällä eksessiivin suhdetta muihin paikallisuutta ilmaiseviin sijoihin sekä lokaaliadverbeihin. Tämä on puolestaan auttanut eksessiivin nykylevikin tulkinnessa (sijaa tavataan viidessä itämerensuomalaisessa kielessä): tekijä ei ole oikopäätä valinnut selityspuoleksi oletusta yhteisestä alkuperästä, vaan on ottanut huomioon myös mahdollisen rinnakkaiskehityksen tai lainautumisen.

Muutamia muoto-opin ilmiöitä on käsitelty myös suppeammassa tutkielmassa. Lauri Posti on kirjoituksessaan Itämerensuomalaisen verbitaivutuksen kysymyksiä (Vir. 1961, saksaksi teoksessa Congressus Internationalis Fenno-ugristarum Budapestini habitus 20—24. IX. 1960, 1963) palannut tutkijoita kauan askarruttaneisiin kiistakysymyksiin. Ennen kaikkea etelävirolaiseen ainekseen tukeutuen hän esittää käsityksensä, että se yks. 3. persoonan päätte *-sen, joka nykyään esiintyy passiivissa ja refleksiivitaivutuksessa, on alkuaan ollut mediaalinen. Passiivin tunnus

*-*ta-* ~ *-*ða-* ei hänen mukaansa ole ollut kausatiivijohdin, kuten yleisimmin on viime aikoina otaksuttu, vaan refleksiivijohdin, kuten jo Setälä on aikanaan oletta-
nut. Heikki Ojansuun esittämään arveluun yhtyen ja sitä vahvasti perustellen on
Terho Itkonen osoittanut, että karitiivadjektiivien, superlatiivien ja eräiden mui-
den sanojen osalta on lähdeittävä vksm:n taivutustyyppistä *kalattama : *kalattaman,
josta nominatiivissa tapahtuneen kehityksen *kalattami > *kalaïtoim > *kalaïtoin
sekä vartalossa tapahtuneen yleistyksen **kalattama-* > **kalattoma-* jälkeen on tultu
suhteeseen *kalato(i)n* : *kalattoman* (Einige Fragen der urfinnischen Laut- und For-
mengesichte, Congressus I, 1968). Mm. Agricolalla esiintynyt partisiippityyppi
t u l l u (u) a t on herättänyt Aarni Penttilän ja Terho Itkosen kiinnostuksen
(Penttilä: Vanhan kirjasuomen *tulluvat* 'tulleet' -tyyppinen partisiippi, Vir. 1965;
Itkonen: Erään partisiippityypin taustaa, Vir. 1969). Itkonen on voinut, selvi-
tettyään tarkoin myös muiden *-*ude-* aineksisten muotoryhmien edustuksen suomen
murteissa, vakuuttavasti kritisoida Penttilän kantaa, jonka mukaan kyseinen parti-
siippityyppi sisältäisi monikollisuutta selventävän *-vat*, *-vät* -aineksen. Vertailu-
aineiston valossa näyttää äännekehityksen *tulludet > > *tullu(v)at* oletaminen
luontevimmalta, etenkin kun ilmiölle on osoitettavissa myös pitävät foneettiset ja
struktuuralliset perustelut. Vielä voi mainita pari Pertti Virtarannan laajahkoa tutki-
elmaa: nimittäin prolatiivista *-li-*johdinta käsittelevän artikkelin Über die Parti-
keln auf *-li* in den ostseefi. Sprachen (SUST 125, 1962) sekä tilastollisen analyysin
Sanojen ja omistusliitteisten muotojen esiintymistiheydestä hämäläismurteissa
(Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 26, 1969).

Jos murteidemme muoto-opin tutkimus on pitkään ollut niukahkoa, ei kansan-
kielen lauseopinkaan kysymyksiä kohtaan ole viime vuosikymmeninä tunnettu
järin suurta mielenkiintoa. Kuitenkin monet etenkin nuoremman polven tutki-
joista ovat 1960-luvulla osoittaneet kiinnostusta myös tämän alan kysymyksiä
kohtaan: on ilmestynyt pari kolme laajaa monografiaa sekä joukko artikkeleita,
jotka tukeutuvat paljolti suomen murteista saatuun aineistoon. Pauli Saukkonen
on väitöskirjassaan ja sen jatko-osassa (Itämerensuomalaisten kielten tulosija-
infinitiivirakenteiden historiaa I—II, SUST 137 ja 140, 1965 ja 1966) tarttunut
yhteen suomen ja sen lähisukukielten lauseopin keskeisistä ongelmista: millä tavoin
ovat syntyneet ja miten suhtautuvat toisiinsa ims. kielissä esiintyvät eri tulosijainfi-
nitiivien moninaiset käyttötavat. Tärkeimmäksi pohdittavaksi on noussut 1. infini-
tiivin latiiivin ja 3. infiniitiivin illatiivin keskinäinen suhde. Saukkosen työ osoittaa
selvästi, miten monenlaisten kysymysten parissa historiallisen lauseopin tutkija
joutuu liikkumaan. Vertailu on usein ulotettava kauas etäsukukieliin asti. Ennen
kuin lauseopillinen analyysi ylimalkaan on mahdollinen, voi tutkija sitä paitsi
joutua tekemään pitkänkin ekskurssin muotohistorian alalle — tämä usein jo
sinänsä vaativan erikoistutkimuksen aihe. Usein ovat myös sanahistorialliset selvit-
telyt tarpeen, ennen kuin jonkin hämärtyneen rektiosuhteen alkuperäinen mielek-
kyys paljastuu. Ei siis ole ihme, ettei etenkään fennistiikassa historioiva lauseopin
tutkimus ole saanut sitä suosiota, joka sille alan tärkeiden puolesta eittävästä kuuluisi.

Myös Paavo Pulkkinen on valinnut epätavallisen, yleiskielitieteellisestikin merkittävän väitöskirja-aiheen (Asyndectinen rinnastus suomen kielessä, SKST 281, 1966). Pulkkinen on tullut uurtaneeksi uraa yhtäaikaa usealla taholla joutuessaan syntaktisen aihepiirinsä ohella sivuamaan stilistiikan, etenkin fraseologian tutkimusta. Vaikka teos pääasiassa rakentuukin runsaan ja huolellisesti käsitellyn murreaineksen varaan, on siinä samalla luotu pohjaa myös kirjasuomen asyndetonin sekä yleisemminkin eräiden tyylikysymysten käsittelylle. Samaan aihepiiriin liittyvät myös Pulkkinen artikkelit Itämerensuomalaisten kielten koordinaatiosta (Vir. 1966) ja Orallakin ongellakin (Vir. 1966). — Syntaksin ja muoto-opin raja-alueilla liikkuu Heikki Leskisen laaja tutkimus Die Konstruktionstypus *anna ~ laske* + finite Verbform in den osfi. Sprachen und im Lappischen (SUSA 67, 1966). Tutkimuskohteina ovat siis olleet alkuperäisen synteettisen imperatiivinmuodostuksen sijaan tai rinnalle tulleet analytyttiset muodosteet; näitä tavataan yleisimmin itäisissä ja eteläisissä ims. kielissä ja lapissa. Hyvin perustein tutkija vetoaa vieraan vaikutuksen mahdollisuuteen analytyttisen imperatiivityypin synnyssä, joskaan ei pidä omaperäistäkään kehitystä mahdottomana. — Suppeammista murteidemme lauseopillisia kysymyksiä käsittelevistä tutkielmista voisi vielä mainita Göran Karlssonin etenkin metodisesti kiintoisan artikkelin Eräitä tilastollisia tietoja subjektin ja predikaatin numeruskongruenssista suomen murteissa (SJ 8, 1966, saksaksi: Congressus I, 1968), Eeva Lindénin tutkielman Temporaalirakenne suomen murteissa (Vir. 1961), Pauli Saukkosen kirjoituksen Russisches in finnischen Satzkonstruktionen (Congressus I, 1968) sekä Eeva Kangasmaa-Minnin runsaasti itämerensuomalaistakin aineistoa sisältävän tutkielman Adverbaalisesta genetiivistä (SJ 8, 1966).

Yksi syy suomen kansankielen muoto- ja lauseopin vuosikymmeniseen kesantoon on epäilemättä ollut systemaattisesti järjestettyjen aineskokoelmien puute. Tutkija on joutunut etsimään materiaalinsa mitä erilaisimmista lähteistä ja pääasiassa muihin tarkoituksiin kerätystä aineskokoelmista. Työ on ollut vaivalloista ja aikaa viepää ja saalis parhaimmillaankin sattumanvarainen. Ratkaiseva käänne parempaan päin tapahtui v. 1967, jolloin valtion tieteelliset toimikunnat kansleri Paavo Ravilan aloitteesta voivat ottaa käyttöön ulkomaisten esikuvien mukaan ns. pitkäaikaishankkeiden toteuttamiseksi tarkoitetun tutkimussopimusjärjestelmän. Ensimmäisten, neljäksi vuodeksi solmittujen tutkimussopimusten joukossa oli myös suomen kansankielen lause- ja muoto-opillisten aineiden keruu- ja arkistointityö; käytännössä se suunniteltiin toteutettavaksi siten, että lauseopillisen aineksen keruu ja arkistointi tapahtuu Osmo Ikolan johdolla Turun yliopiston suomen kielen laitoksessa, kun taas muoto-opillisen aineksen sijoituspaikkana on Helsingin yliopiston suomen kielen laitos ja keruutyön johtajana Terho Itkonen, apunaan jyväskyläläisten kerääjien osalta Heikki Leskinen. Lauseopillisen aineksen keruutyössä on edetty ennen kaikkea äänitteiden pohjalta; litteroidut tekstit on edelleen muokattu tietokonekäsittelyä varten. Muoto-opillinen aines on koottu kenttäkeruuna, joka saatiin käyntiin heti kesällä 1967. Välttämättömänä apuneuvona kenttätyössä

ja kertyneen aineksen arkistoinnissa on ollut Terho Itkosen laatima, alkuaan monisteena ilmestynyt Muoto-opin keruuopas (TL 59, 1969). Jo tähän mennessä karttunutta sekä muoto- että lauseopillista ainesta on voitu hyödyntää lukuisissa tutkimuksissa ja opintotutkielmissa, eikä liene liian optimistista ennustaa koko historioivalle kielentutkimuksellemme uutta, nimenomaan morfologis-syntaktista nousukautta. Ainoana huolenaiheena tässä vaiheessa on kummankin tutkimusohjelman jatkuvuuden turvaaminen tutkimussopimuskauden päättyessä keväällä 1971; sekä muoto- että lauseopillisen aineksen keruu- ja arkistointityön on nimittäin laskettu kaikkiaan vaativan n. 15 vuotta. Hankkeiden keskeytyminen juuri nyt olisi sitäkin katkerampaa, kun näyttää siltä, että nopeasti tasoittuvista kansanmurteistamme on vielä pelastettavissa myös lause- ja muoto-opin osalta niiden vanhakantainen ydinaines.

Luotettavin ja tehokkain tapa kansankielen keruussa on puheen tallentaminen sellaisenaan ääninauhaan. Näin saatava aineisto on tietenkin korvaamatonta kielen lause- ja tyyliopilliselle tutkimukselle. Mutta tämän ohella nauhoitteet sisältävät runsaasti sanastoa ja muoto-opin ilmiöitä luonteivissa käyttöyhteyksissä sekä avaavat uusia, tähän asti vain vähän käytettyjä mahdollisuuksia puhekielen koekellifoneettiselle tutkimukselle. Suuriarvoisena onkin pidettävä sitä työtä, minkä Pertti Virtarannan toimesta v. 1959 Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen yhteyteen perustettu Suomen kielen nauhoitearkisto on pääasiassa 1960-luvulla tehnyt.³ Samoihin aikoihin kuin Helsingissä ryhdyttiin Turun yliopiston suomen kielen laitoksessa Osmo Ikolan johdolla järjestelmällisiin nauhoituksiin; turkulaisen arkiston erikoisalana ovat olleet suomen lounaismurteet. Myöhemmin on kansankielen nauhoitukset pantu alulle myös Oulun ja Jyväskylän yliopistojen suomen kielen laitoksissa. Hyvän kuvan kansankielen (sekä sukukielten) nauhoitustoiminnan kehityksestä saa esim. Pertti Virtarannan kirjoituksesta Suomen kielen ja sen sukukielten kielenainesten sodanjälkeisestä tallennustyöstä Suomessa (Vir. 1966, saksaksi: Congressus I, 1968) ja Jaakko Yli-Paavolan keväällä 1970 ilmestyneestä tietolippaasta (n:o 60) Vuosikymmen kielen nauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–68.

Karttunutta ainesta on alusta alkaen pyritty saattamaan myös tutkimuksen kannalta helppokäyttöisempään asuun; niinpä onkin 1960-luvulla kielennäytejulkaisujen määrä ilahduttavasti kasvanut. Turun yliopiston suomen kielen laitokseen karttuneesta lounaismurteiden aineksesta on julkaistu aikakauskirjassa Sananjalka litteroituja murretekstejä useiden pitäjien puheenparresta. Pertti Virtaranta on jatkanut v. 1947 aloittamaansa murrenäytejulkaisujen sarjaa toimittamalla 360-sivuisen teoksen Suomen kansa muistelee (1964), joka sisältää kielennäytteitä kaik-

³ Vuoden 1969 lopussa oli Suomen kielen nauhoitearkistossa äänitteitä suomen kansankielestä yli 11 000 tuntia; sellaisia pitäjää, joiden murreta on tallennettu vähintään 20 tuntia, oli n. 300 eli lähes puolet kokonaisuudesta. Tämän lisäksi on vielä mainittava mm. suomen sukukielten tallennus: vuoden 1969 lopussa oli lähi- ja etäsukukielistä aineistoa n. 1 190 tuntia, ylivoimaisesti suurin osa (n. 780 tuntia) karjalaa. Turun yliopiston suomen kielen laitoksen kokoelmissa oli vuoden 1969 lopussa kansankielen äänitteitä n. 2 120 tuntia, jotka edustavat 2 218 henkilön puhetta. Sukukielistä aineistoa oli alun kolmattakymmentä tuntia.

kiaan 26 paikkakunnalta suomen kielen alueen eri puolilta Länsipohjasta Inkeriin. Lähinnä opiskelijoiden tarpeisiin ovat Pertti Virtaranta ja Pentti Soutkari julkaisseet suppeahkon mutta myös tutkijaa hyödyttävän tietolippaan Näytteitä suomen murteista (TL 34, 1964). Tutkijan kannalta kiintoisaa vanhaa Tyrvään murretta sisältyy Pertti Virtarannan toimittamaan teokseen Annastuuna aikansa. Annastuuna Korkeemäen muistitietoa Tyrvästä (1969). Hyvän käsityksen verraten vähän tunnetusta Kuusamon murteesta saa J. Juhani Korttesalmen 300-sivuista murrenäytekokoelmasta Vanha Kuusamo kertoo (Kuusamon historia III., 1964). Tutkimuksen kannalta erinomaisen arvokas saavutus on Julius Mägisten teos Vermlannin sammuvaa savoa (SKST 265, 1960), nyt jo hävinneen kielimuodon viimeinen dokumentti, joka antaa myös selkeän kuvan itse kielen kuolemisprosessin asteittaisuudesta. Vähäinen äänitteisiin perustuva kielenäytekokoelma on julkaistu myös toisesta Suomen rajojen ulkopuolella puhutusta suomalaismurteesta: Erik Wahlbergin teos *Finska folkmålstexter från Tornedalen* (Svenska Landsmål och svenskt folkliv B 64. Stockholm 1964). — Tässä voisi mainita myös Pertti Virtarannan Aamulehden avulla v. 1960 järjestämän murrenäytteiden keruukilpailun, johon osallistui 400 asianharrastajaa ja joka tuotti n. 4 550 käsikirjoitus-sivua kielenäytteitä.

Viime aikoina on usein korostettu myös muun kansankielen kuin vanhojen murteiden tutkimisen tärkeyttä. Mutta on aiheellista myös huomauttaa, että kansankielemme arkaistisimman aineksen tallentaminen ja tutkiminen on tuskin koskaan ollut itseistarkoitus, vaikka näin kuulee joskus väitettävän. Kirjakiellemme on joka tapauksessa niin nuori ja monissa kohdin niin läpinäkyvän murrepohjainen, ettei sen vaiheiden selvittely ja nykypiirteiden analysointi ole juuri mahdollista ilman murteista saatavaa vertailuaineistoa. Vanhoille kansanmurteillemme osoitettua huomiota perustelee myös se, että suurelta osin juuri niistä on löydettävissä fennistiikan pääasiallinen anti yleisemmälle fennougristiikalle. Eikä murteidemme merkitys yleisen kielitieteenkään kannalta ole vähäinen: säilyttyään viime vuosikymmeniin asti harvinaisessa määrin kirja- ja yleiskielen yhtenäistävän vaikutuksen ulkopuolella ne tarjoavat teoreettisemminkin asennoituvalla tutkimukselle aineistoa ja ongelmia, joita monien muiden maiden kielentutkijat voisivat meiltä kadehtia (esim. murrekosketuksia ja kielellisten ilmiöiden leviämistä koskevat kysymykset). Mutta on myönnettävä, että vanhojen kansanmurteiden tallennus ja tutkimus on vain yksi, joskin keskeinen osa kansankielen (ja yleisemminkin puhekielen) eri muotojen tutkimuksesta. Jo Kansallisten tieteiden kehittämissohjelmassa kiinnitettiin huomiota paraikaa tapahtuvaan murrosvaiheeseen, joka tulee johtamaan aivan uudentyyppisen yleiskielen syntymiseen. Vanhat kansanmurteet ovat hyvää vauhtia väistymässä, ja sekä maaseudulla että kaupungeissa näyttää olevan kehittymässä uusi kielimuoto, joka toisaalta tulee lähelle sivistyneistön puhekieltä, toisaalta säilyttäneenä runsaasti kansankielisiäkin piirteitä. Tämän muutosprosessin vaihteellisuuden tarkkailu tulee varmasti lähivuosikymmeninä antamaan suomalaisille kielentutkijoille kiintoisaa ja monipuolista ainesta kielen mekanismien ja kielenulkois-

ten mutta kieleen vaikuttavien seikkojen selvittelyssä. Illoiten on tervehdittävä sitä, että yleiskielen murrosvaiheen yhden tärkeän osa-alueen, murteidemme yleiskielistymisprosessin, laajamittainen tutkiminen on 1960-luvun lopussa pantu Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksessa vireille; kyseessä on todellakin tutkimushanke, jonka enemmästä viivyttämisestä myöhemmät tutkijapolvet tuskin tulisivat kiittämään tämän päivän kielimiehiä. Tähän hankkeeseen läheisesti liittyvänä suunnitelmana olisi ennen pitkää saatava vireille myös suurimpien kaupunkiemme puhekielen kartoitus.

On muitakin merkkejä murteentutkimuksemme alan laajenemisesta 1960-luvulla etenkin sosiaalitieteiden suuntaan. Niinpä Pauli Saukkonen on tutkimuksessaan Švaa-analyysi savolais- ja kaakkoismurteiden rajalta (Suomi 111:4) pyrkinyt mahdollisimman eksaktein keinoin selvittämään, millaisiin kielenulkoisiin seikkoihin ekspansiivin äänneilmion leviäminen voi olla yhteydessä. Tätä varten tutkija on tehnyt muistiinpanoja lähes jokaisen siirtymävyöhykkeen 15 vuotta täyttäneen asukkaan (yhteensä 156 hengen) mahdollisesta švaavokaalista; lisäksi hän on kailkilta koehenkilöiltään merkinnyt muistiin asianomaisen švaavokaaliin mahdollisesti vaikuttavat seikat (perhe- ja sukulaisuussuhteet, asuinpaikan vaihdokset jne.). Tällainen tarkastelutapa tuo lingvistiseen analyysiin vieraan tieteen lisäväriä, joka saattaa jatkotutkimusten kannalta osoittautua hyvinkin antoisaksi. Voihan sitä ajatella sovellettavaksi lähes minkä hyvänsä siirtymämurteisen äänneilmion selvittelyyn, eikä mikään estäne murteiden yleiskielistymisprosessia tutkittaessa pitämästä myös tämänkaltaista aspektia silmällä. Murteiden pitkäaikaisesta rinnakkaiselosta aiheutuvia interferenssi-ilmiöitä muistuttavat tavallaan myös kahden tai useamman kielen keskinäisestä naapuruuudesta tai päällekkäisyydestä johtuvat kielenilmiöt, jotka tarjoavat tutkimukselle yleisen kielitieteenkin kannalta erinomaisen tärkeätä problematiikkaa; tämäntapaista aihetta, erään karjalaismurteen suomalaistumista, on käsitellyt Pertti Virtaranta artikkelissaan Suomussalmen karjalaiskylien kielioloista (SUST 145, 1968). 1960-luvun huomattavana aluevaltauksena voi pitää myös kiinnostuksen suuntautumista ns. sosiaaleihin murteisiin. Alan pioneerityö Suomessa on Simo Hämäläisen laaja teos Suomalainen sotilasslangi. Ensimmäinen osa. Sanasto (SKST 273, 1963), joka koostuu pääosin tekijän itse kokoamasta ja keruukilpailuin kartuttamasta aineistosta; kaikkiaan on teokseen otettujen sana-artikkelien luku yli 10 000. — Viime aikoina opintotöiden aiheina yhä suosituimmiksi ovat tulleet johonkin sosiaaliseen murteeseen tai jonkin paikallisalueen koko puhekieleen liittyvät kysymykset. Tämäkin näyttää enteilevän 1970-luvulla tapahtuvaa muutosta. Entisen hermeettisen dialektologian rinnalle on kasvamassa nykypuhekieltä toisenlaisin tavoittein tutkiva ryhmä. On kuitenkin aihetta korostaa, ettei perinnäisen murteentutkimuksen ja uudella tavalla asennoituvan, nykypuhekielen ongelmia selvittelevän tutkimuksen välillä ole arvoeroa. Molemmat tutkimussuunnat pyrkivät lähestymään kielen olemusta omasta näkökulmastaan ja ovat omalla tavallaan arvokkaita myös muille tieteenaloille (traditionaali murteentutkimus muulle fennistiikalle ja fennougriistiikalle sekä lisäksi esim. kansa-

tieteelle, asutushistorian tutkimukselle ja arkeologialle, uudempi suuntaus etenkin yleiselle kielitieteelle ja esim. sosiologialle).

Kielentutkimuksemme keskeisaloihin kuuluu tärkeänä lohkona nimistön (varsinkin paikan- mutta myös henkilönnimistön) tallennus ja tutkimus. Merkkillistä on, että suomalainen onomastiikka ja sille välttämätön aineksenkeruutyö on saanut olla vuosikymmenet lapsipuolen asemassa muun fennistisen tutkimuksemme rinnalla; onhan kyseessä sellainen suomen kielen tutkimuksen osa-alue, jonka edistys hyödyttää välittömästi muiden kielentutkimuksemme alojen lisäksi esim. kansatiedettä, historian tutkimusta ja arkeologiaa ja jonka problematiikka haaroo moniaalle Suomen rajojen ulkopuolellekin (suoranaisia yhtymäkohtia on mm. Skandinavian maiden ja Neuvostoliiton nimistöntutkimuksen ongelmiin). Vähämerkityksinen ei lisäksi ole nimistön tallennuksen ja tutkimuksen anti julkisen nimistön huollolle.⁴ Ratkaiseva käänne parempaan suuntaan tapahtui vasta v. 1959, jolloin — etenkin suullisen nimiperinteen ollessa jo hälyttävästi häviämässä — Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen (vuodesta 1968 lähtien Suomen nimiarkiston säätiö) valtionapua tuntuvasti lisättiin ja opetusministeriö periaatteessa hyväksyi 20-vuotishjelman, jonka mukaan koko Suomi saataisiin nimestetyksi vuoteen 1980 mennessä. Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa 1966—80 voitiinkin todeta nimistön tallennuksen ja arkistoinnin olevan ainoita perustutkimushankkeita, joilla jo oli olemassa realistinen, juuri vuoteen 1980 ulottuva kokonaissuunnitelma. Tätä suunnitelmaa on 1960-luvulla voitu noudattaa suurin piirtein sellaisenaan.

1960-luvun arvoteoksiin on luettava Viljo Nissilän käsikirja Suomalaista nimistöntutkimusta (SKST 272 = Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 2, 1962). Teos jakaantuu neljään laajaan lukuun, jotka käsittelevät nimistön keruuta ja tutkimusta, nimien syntymistä ja häviämistä, paikannimien rakennetta sekä nimistömme eriaikaisia ja -lähtöisiä kerrostumia; suureksi hyödyksi ovat lisäksi teokseen liitetyt laajat hakemistot. Sisältämänsä runsaan nimiaineksen ansiosta Nissilän teosta voi pitää eräänlaisena poikkileikkauksena suomalaisesta (ja osin itämerensuomalaisestakin) nimistöstä; samalla lukijalle hahmottuu selkeä kuva onomastiikkamme ongelmista, metodeista ja tavoitteista sekä tähänastisista tutkimustuloksista. Viljo Nissilän muuhun, 1960-luvulla runsaana ja monipuolisena jatkuneeseen tuotantoon on tässä yhteydessä mahdollista viitata vain pieneltä osin. Pääasiassa käytännön

⁴ Kyseessä ei todellakaan ole pikkuaasia; esim. v. 1969 Suomen nimiarkiston säätiö joutui vastaamaan 112 tiedusteluun, joissa kysyttiin kaikkiaan 331 paikannimen sopivuutta; v. 1967 tiedustelua oli 139 ja selvitystä kaipaavia paikannimiä peräti 818. Vastauksen antaminen ei useinkaan ole hetken työ, vaan se voi vaatia melkoisiakin lisätutkimuksia. Suomen nimiarkiston säätiön käytännön nimistöhuoltotehtäviin kuuluu myös mm. maanmittaushallituksen uusien karttalehtien nimistön tarkistus. Tämäkään urakka, jonka kuluista maanmittaushallitus on pääosan suoraan korvannut, ei ole vähäinen: esim. v. 1969 tarkistettiin 254 karttalehteä, joissa oli kaikkiaan yli 70 000 nimeä. Runsaasti työtä aiheuttaa myös pariaikaa ilmestyvän Suomenmaa-suurteoksen nimistön tarkistus. Lähinnä paikannimien oikeinkirjoitusongelmien kanssa painiskelevia varten on Suomen nimiarkisto yhdessä Suomen Maantieteellisen Seuran kanssa v. 1969 julkaissut erityisen Terran paikannimimeron (Terra 81:2).

tarpeisiin, nimistömme kerääjiä ja vaalijoita varten, Nissilä on kirjoittanut teoksen Paikannimistömme huolto ja suojelu (TL 38 = Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 4, 1965). Kannattaa kuitenkin mainita, että teokseen sisältyy myös runsaasti tietoja vanhimmissa kirjallisissa lähteissä tavatusta suomalaisesta nimiaineuksesta. Lähinnä Nissilän omiin keruihin perustuu tutkimus Die Dorfnamen des alten lüdischen Gebietes (SUST 144, 1967), arvokas esitys nykyään jo lähes venäläistyneen asumusalueen nimistöstä. Nissilän todella laaja, erilaisissa julkaisuissa (mm. osakunta- ja maakunta-albumeissa, paikallishistorioissa jne.) ilmestynyt 1960-luvun artikkelituotanto on tässä sivuutettava vain viittaamalla; mainittakoon kuitenkin runsaasti uutta aineistoa sisältävä tutkielma Karjalan nimestä (Vir. 1962) sekä fennistisen tutkimuksemme keskeisiin ongelmiin liittyvä kirjoitus Virolaisia kosketuksia Suomen nimistössä (KSV 47, 1967). Kun suomalaisen nimistöntutkimuksen jatkuvuuden turvaamiseksi Helsingin yliopistoon vuoden 1969 syyskuun alusta lähtien perustettiin »suomen kielen, erityisesti nimistöntutkimuksen» kiinteä ylimääräinen professorinvirka, oli aivan luonnollista, että Viljo Nissilä kutsuttiin oppituolin ensimmäiseksi haltijaksi.

Erityisesti kannattaa mainita pari tutkijaa, jotka ovat tallentaneet ja selvitelleet Suomen rajojen ulkopuolisten suomalaismurteiden nimistöperinnettä. Julius Mägisté on tehnyt korvaamattoman kulttuuriteon koko fennistiselle tutkimuksellemme pelastaessaan nyt jo kadonneesta Vermlannin suomalaismurteesta sen nimiaineksen, mikä vielä 1940-luvulla oli pelastettavissa. Keruutyönsä tuloksista hän on julkaissut 1960-luvulla kaksi vankkaa nidosta: Värmlandsfinska ortnamn I—II (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum XXXV. 1, 2, 1966, 1968). Myös ennen pitkää häviävän kielimuodon, Ruotsin Länsipohjan suomalaismurteiden, nimistöainesta käsittelee Erik Wahlbergin väitöskirja Finska ortnamn i norra Sverige. Förberedande studier med introduktion till utforskningen av ortnamnen i Torneälvdal med angränsande områden (Tornedalica Nr. 2. Uppsala 1963). Suomenruotsalaisen nimistön liittyminen toisaalta skandinaaviseen, toisaalta suomalaisen nimiperinteeseen on antanut erälle ruotsin kielen spesialisteillemme (mm. Åke Granlundille, Lars Huldénille ja Carl-Eric Thorsille) virikkeitä myös suomalaisia kiinnostaviin tutkimuksiin; näihin ei kuitenkaan ole tässä mahdollista tarkemmin syventyä. T. I. Itkonen on puolestaan selvittänyt lappalaisen ja suomalaisen paikan- ja henkilönnimistön suhteita lukuisissa, etupäässä Virittäjässä ilmestyneissä artikkeleissaan. Kiintoisalla tavalla on paikannimistön aineksia hyödynnetty myös parissa problematiikaltaan läheisesti semantiikkaan liittyvässä tutkimuksessa, joissa on tarkasteltu sanan tai sanueen proprista ja appellatiivista esiintymistä koko kielialueella. Tämänkaltaista tarkastelutapaa on sovellettu ainakin Mauno Kosken väitöskirjassa Itämerensuomalaisten kielten *hiisi*-sanue. Semanttinen tutkimus. I. (Turun yliopiston julkaisuja sarja C osa 5, 1967) ja Terho Itkosen tutkielmassa *Keidas*: erään maastotermin vaiheita (Suomi 110:1 = Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 3, 1962). Terho Itkosen laatimana on lisäksi ilmestynyt nimistöaineksen kenttäkeruussa tarpeellinen Nimestäjän opas (TL 21,

1961). — Suomalainen henkilönnimistö on jäänyt paljon vähemmän harrastuksen varaan kuin paikannimistö. Kansanomaisia puhuttelunimiä ei ole vielä systemaattisesti kerätty. Laajimmat henkilönnimiä käsittelevät teokset ovat saksalaisen Detlef-Eckhard Stoecken väitöskirja *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems* (Hamburg 1964) ja Kustaa Viikun suomalaisen almanakan vaiheita selvittävä *Suuri nimipäiväkalenteri* (1969).

Edellä on eri yhteyksissä ollut puhetta tutkimuksista (esim. Särkän ja Saukkosen väitöskirjat ja Leskisen imperatiivitutkimus), jotka ovat huomattavia saavutuksia myös itämerensuomalaisen kielten alalla. On ehkä paikallaan vielä lyhyesti viitata myös sellaisiin itämerensuomen alaan kuuluviin, 1960-luvulla Suomessa ilmestyneisiin tutkimuksiin, jotka eivät ole fennistiikan eri osa-alueiden yhteydessä tulleet puheeksi. Kansainvälisesti käsitellyimpiin fennougristisiin kysymyksiin kuuluu viron (ja problematiikaltaan samantapainen lapin) kvantiteettiongelma. Keskusteluun, jota eivät ole käyneet vain suomen ja sen sukukielten tutkijat vaan myös maailman eturivin yleisen kielitieteen edustajat, ovat 1960-luvulla osallistuneet mm. Lauri Posti ja Paavo Ravila puolustaen kumpikin sitä näkemystä, ettei näiden kielten osalta voida lähteä kolmesta distinktiivistä pituusasteesta, vaan koko ongelmaa on lähestyttävä toisesta näkökulmasta, nimittäin vierekkäisten tavujen kesto-suhteiden muodostamista struktuurityypeistä käsin (Posti: *Über das Quantitätssystem im Estnischen*, *Congressus I*, 1968; Ravila: *Kvantiteetti distinktiivisenä tekijänä*, *Vir.* 1961, sisältyy myös teokseen *Totuus ja metodi; Quantity and Phonic Analysis*, *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences*, *Janua Linguarum Series Maior* 10, 1962). Etenkin sisältämänsä runsaan lähisukukielisen aineiston vuoksi hyödyllinen on Lauri Kettusen lähinnä oppikirjaksi tarkoittama teos *Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet* (SUST 119, 1960). Vanhan kirjaviron keskeisiin dokumentteihin kuuluvista Georg Müllerin saarnoista on Osmo Ikola kirjoittanut laajan tutkielman *Lauseopillisia havaintoja Georg Müllerin virolaisten saarujen (1600—1606) kielestä* (Turun yliopiston julkaisuja sarja B osa 82, 1962). Erityistä huomiota Ikola on teoksessaan osoittanut niille seikoille, joiden suhteen Müllerin kieli poikkeaa nykyviron kirjakielestä. Parimminkin tutkimuksena kuin vain pelkkänä oppikirjana voi pitää Leho Vörkin teosta *Viron kielen ääntämys* (*Studia Philologica Jyväskyläänsä* 2, 1966). Liivin keskeisiä äänneilmiöitä on puolestaan tarkastellut Mikko Korhonen tutkielmassaan *Pääpainottoman tavun vokaalin ja j:n regressiivisestä vaikutuksesta liivissä* (Turun yliopiston Fonetikan laitoksen julkaisuja n:o 6, 1969), jossa hän pitää mahdollisena liivin metafonian, epenteesin ja regressiivisen liudennuksen selittämistä etäassimilaation tulokseksi, jos lähtökohdaksi oletetaan liudennussiiirtymää. Olettamalleen kehitykselle Korhonen on voinut osoittaa valaisevia paralleelleja lapin kieltä käsittelevissä tutkimuksissaan, eikä, kuten hän huomauttaa, liudennussiiirtymä ole vieras eräissä muissakaan itämerensuomalaisissa kielissä tai murteissa. Karjala-aunuksen muoto-opin alaan liittyy Paavo Pulkkinen tutkielma *Supistumaverbien imperfekti-*

tyypit karjala-aunuksessa (Suomi 113: 2), ja verraten vähäistä vepsän kielen tutkimustamme edustaa pari kolme kirjoitusta (mm. Eeva Kangasmaa-Minn: Vepsän klusiilisysteemi, SJ 6, 1964; Lauri Posti: Über einige problematische Lautverhältnisse im Wepsischen, SUST 125, 1962; Aimo Turunen: Konsonanttivartalaisuus vepsän ja lyydin III infinitiivin muodoissa, Vir. 1966). Tervetullut lisä ims. kieliä käsittelevään kirjallisuuteen on Felix J. Oinaksen laaja tutkimus *The Development of Some Postpositional Cases in Balto-Finnic Languages* (SUST 123, 1961), samoin kuin Renate Stobken niinkään ims. kielten postpositiojärjestelmää läheisesti sivuava teos *Die Verhältniswörter in den ostseefinnischen Sprachen* (Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series Vol. 93, 1968).

1960-luvun merkkitapaus näillä aloilla on Karjalan kielen sanakirjan ensimmäisen osan valmistuminen seitsenkymmenvuotisen, monivaiheisen uurastuksen jälkeen. Sanakirjahanketta, joka 1930-luvulla oli hyvässä vauhdissa Eino Leskisen johdolla, päästiin pitkän keskeytyksen jälkeen jatkamaan vasta v. 1955, jolloin päätoimittajaksi tuli Pertti Virtaranta. Teoksesta, jonka toimitussihteerinä on Helmi Virtaranta, on kaikkiaan kaavailtu 6-osaista; sen tulevaa laajuutta kuvastaa hyvin se, että ensimmäisen osan sisältämään kirjainväliin A—J on tarvittu 578 kaksipalstaista sivua. Lisäksi ensimmäisen osaan sisältyy toistasataasivuinen lähinnä päätoimittajan kirjoittama johdanto. Muita 1960-luvulla vireillä olleita lähisukukielten sanakirjahankkeita ovat nyt jo valmistumisvaiheeseen ehtinyt R. E. Nirvin laaja inkeroisurteiden sanakirja, Reino Peltolalla paraikaa tekeillä oleva, suomalaisten tutkijoiden aineistoon perustuva suuri vepsän sanakirja sekä Lauri Postin muistiinpanoista rakentuva Kukkosin vatjalaisurteen sanakirja, jonka aineksia Seppo Suhonen on toimittanut julkaisukuntoon. Lähisukukielten perustutkimukseen kuuluvat myös kielennäytekokoelmat, joita 1960-luvulla on ilmestynyt edustava joukko. Lähinnä oppikirjaksi tarkoitettu, mutta myös tutkijalle runsaasti uutta aineistoa sisältävä on Pertti Virtarannan suomalais-virolaisena yhteistyönä toimittama Lähisukukielten lukemisto (SKST 280, 1967). Yhdeltä poikkeuksellisen etevältä kielennoppaalta on kertynyt aines Virtarannan mittavaan kielennäytekokoelmaan Lyydiläisiä tekstejä I—III (SUST 129, 130, 131; I ja II osa 1963, III osa 1964; neljäs osa, joka tulee sisältämään mm. sanaluettelon ja asiahakemistot, on paraikaa painettavana). Lisävalaistusta itäisten ims. kielten tutkimukseen antaa Virtarannan teos Juho Kujola, karjalan ja lyydin tutkija (SKST 266, 1960), jonka lopussa on Kujolan kirjoittamia kielennäytteitä (enimmät Salmin murteesta). Karjalaista kieliainesta on vielä parissa Helmi Virtarannan painokuntoon saattamassa teoksessa, nimittäin Vilho Jyrinöjan Kontokin kunnan Akonlahden kuvauksessa Akonlahden arkea ja juhlaa (1965) ja Aleksanteri Saralan keräämässä sananlaskukokoelmassa Suistamolaisia sananparsia (1968). — Tässä sopii myös mainita virolaista murreainesta sisältävät mikrofilmikokoelmat, jotka Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellisteknillisen yhteistoimintakomitean välityksellä Suomen ja Neuvostoliiton kesken solmitun Suomen ja Neuvosto-Viron välisen murremateriaalin vaihtosopimuksen perusteella on v. 1965—68 saatu Helsingin yliopiston virolaiseen laitokseen. Kol-

nessa erässä toimitetut mikrofilmikokoelmat ovat kopio Tallinnan Kielen ja Kirjallisuuden Instituutin ja Emakeele Seltsin murrekokoelmista, ja ne sisältävät kaikkiaan noin 1 080 000 sanalippua, noin 92 000 sivua murretekstejä (määrään sisältyy myös erilaisia murteenkuvauksia) ja noin 256 000 paikannimilippua. Vastineeksi on Suomesta luovutettu Tallinnaan mikrofilmikopiot Sanakirjasäätiön kokoelmista.

Kuva, joka 1960-luvun suomen ja lähisukukielten tutkimuksesta hahmottuu, on rohkaiseva. Monilla tähän asti vähän tutkituilla lohkoilla on tehty tärkeää uudisraivausta, mutta myös tutkimuksen perinnäisiltä keskeisaloilta on löytynyt uusia kiintoisia kysymyksiä, ja samalla on vanhoja ongelmia voitu valaista tuoreesta näkökulmasta modernin kielitieteen suomin menetelmin. Niinpä esim. dialektologiamme traditionaalit äännehistorialliset kysymykset ovat saaneet uutta ulottuvuutta, kun niitä on tarkasteltu myös fonologiselta kannalta — viittaa vain esim. Terho Itkosen itämurteidemme liudennusta käsittelevään tutkimukseen. Etenkin lauseopin tutkimuksessa on puolestaan voitu hyödyntää transformaatio-teorian menetelmiä. Toisaalta on kuitenkin osoittautunut, etteivät uudetkaan metodit ja teoriat ole voineet avata kaikkia tutkimuksen umpiovia; useassa tapauksessa näyttää sitä paitsi olevan kyse yhtä paljon pelkän terminologian muuttamisesta kuin todellisesta tarkastelutavan uudistumisesta. Toisin kuin esim. Yhdysvalloissa meillä ei ole tapahtunut kovinkaan selvää jakautumista puhtaan synkronian ja diakronian kannattajiin. Tämä on nähdäkseni onnellista. On hyvä, jos Suomen kaltaisessa pienessä maassa, jossa tutkijavoimia on vähän, voidaan välttyä yksipuoliselta formalismilta ja koulukuntaisuudelta ja säilyttää kenttä avoinna niin perinteellisemmälle kuin modernimmallekin tutkimukselle. Sitä paitsi tuntuu siltä, että hedelmällisimpään ja monipuolisimpaan tutkimukseen päästään silloin, kun pyritään kummankin näkökulman, synkronisen ja diakronisen, ennakkoluulottomaan yhdistämiseen. Tämänlaatuinen kielenilmöiden tarkastelutapa näyttää olevan vieras monissa maailman yleisen kielitieteen keskuksissa; ei kuitenkaan ole mahdotonta, että juuri tällainen tutkimusote, jolla etenkin fennougristiikassamme on jo pitkähäköjä perinteitä ja joka 1960-luvulla on vallannut jalansijaa myös fennistien keskuudessa, tulisi joskus olemaan suomalaisen tutkimuksen merkittävin panos yleisen kielitieteen kehitykseen. On nähtävissä selviä merkkejä siitä, että historioivan kielentutkimuksen kysymykset ovat jälleen pääsemässä arvoon amerikkalaisessakin kielitieteessä. Tämä on puolestaan suora seuraus siitä huomiosta, jota transformaatioteoria (ja sen edustajista etenkin Noam Chomsky) on osoittanut kielen ns. luovaa aspektia kohtaan. Mutta tutkittaessa »luovan aspektin» eri puolia joudutaan itse asiassa käsittelemään samoja seikkoja, jotka säätelevät kielellisten muutosten mekanismeja; ei lienekään sattumaa, että aivan viime vuosina perinnäinen analogiailmö on saanut yhä suurempaa huomiota osakseen. Raja synkronian ja diakronian välillä on siis äärimmäisen horjuva, ja vaikka synkronian ja diakronian erottamisella saavutetaankin usein käytännöllistä etua (esim. kieli-

oppien ja oppikirjojen laadinnassa), sitä tuskin voidaan pitää tutkimuksen kannalta yksinomaisesti tavoiteltavana periaatteena.

Vaikka uusien menetelmien soveltaminen ja tuoreiden kysymyksenasettelujen löytäminen onkin tutkimuksen kehityksen kannalta välttämätöntä, yhtä tärkeää myös on tieteenharjoitukselle pohjaa luovien, usein hyvin suurituloisten perustutkimushankkeiden edistyminen. Tässäkin suhteessa 1960-luvun saavutukset antavat aihetta iloon (mainittakoon vain esim. etymologisen sanakirjan kaksi vankkaa nidosta, Karjalan kielen sanakirjan ensimmäisen osan ilmestyminen, vanhan kirja-kielen sanakirjan ripeä edistyminen, kansankielen sanakirjan toimitustyön kääntymisen loppusuoralle ja monet suomen murteiden ja lähisukukielten kielennäytelulkaisut sekä suomen ja sukukielten laajamittainen tallennus ääninauhaan). Koska tämäntapaiset tutkimukset eivät yleensä myötäile päivän muotivirtauksia, niiden merkitys usein unohtetaan. Kuitenkin on syytä tähdentää, että useimmiten on kyse kaikesta muusta kuin rutiinistyöstä; viitattakoon vain esim. etymologisen sanakirjan toimittajien tekemään uudisraivaukseen, josta olisi riittänyt aihetta kymmeneen erikoistutkielmiin, tai tulevan kansankielen sanakirjan moniin artikkeleihin, joita niin ikään hyvällä syyllä voi luonnehtia tiiviiksi pikku tutkielmiksi. Helposti myös unohtuu, että tällaisen perustutkimuksen arvo on yleensä pysyvää, toisin kuin parhaimmankaan yksityisen tutkimuksen, joka ajan myötä pakostakin vanhenee. Myös asemamme sivistysvaltiona koko maailman kulttuurin kentässä vaatii meiltä tämänluonteisia ponnistuksia: jollemme itse kokoa ja julkaise kieltämme mahdollisimman monipuolisesti valaisevaa aineistoa kansainvälisen tutkimuksen ulottuville, ei kukaan muu tee sitä puolestamme. Lienee tarpeetonta sanoa, että tässä tapauksessa tutkimus, jolla on merkittävää kansainvälistä kantavuutta, on myös kansallista tiedettämme; mitä muuta esim. valmistuttuaan parikymmenosainen Suomen murteiden sanakirja tulee olemaan kuin ainutlaatuinen dokumentti kansamme henkisen ja aineellisen kulttuurin eräästä vaiheesta.